

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Τὰ διαφεύγοντα τοὺς πολλοὺς, ὑφ' ἐτέρων δ'
εἰρημένα σποράδην ἢ πρὸς ἀναθήμασιν ἢ ψη-
φίσμασιν εὐρημένα παλαιοῖς πεπείραμαι συνα-
γαγεῖν, οὐ τὴν ἄχρηστον ἀθροίζων ἱστορίαν,
ἀλλὰ τὴν πρὸς κατανόησιν ἥθους καὶ τρόπου
παραδιδούς.

Πλουτ. Νικίας 1, 5

Ο ΜΕΝΤΩΡ, Χρονογραφικὸ καὶ Ἱστοριοδιφικὸ Δελτίο τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας
ἐκδίδεται τὸν Ἀπρίλιο, Ἰούνιο, Ὀκτώβριο καὶ Δεκέμβριο κάθε ἔτους
μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ, ὁ ὁποῖος συντάσσει τὰ ἀνυπόγραφα κείμενα.

Σ' ΑΥΤΟ ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ:

Πρὸς τοὺς Ἐταίρους 45-46 • 75 χρόνια μετά: 6-27 Ἀπριλίου, 1941-2016: 47-68 • Τὸ
ἄγαλμα τῆς Θεσσαλονίκης 69-71 • Ἀναδρομὴ στὸ παρελθὸν 72-74 • Β.Χ.Π. Δικαῖος
Β. Βαγιακάκος (1917-9 Μαρτίου 2016) 75-76 • Χρῦσανθος Χρήστου (1922 - 25 Ἰανουα-
ρίου 2016) 77-80 • Δωρεὰ 80

Ο ΜΕΝΤΩΡ

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΤΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟ ΕΝΑΤΟ • ΤΕΥΧΟΣ 116 • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

Πρὸς τοὺς Ἑταίρους

Ὅπως πάντα, γίνεται προσπάθεια τὸ περιεχόμενο τοῦ Μέντορος νὰ εἶναι ποικίλο καὶ συγχρόνως επίκαιρο, κάτι δύσκολο ὅταν τὰ θέματα ἀντλοῦνται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Πῶς μπορεῖ ἡ ἀρχαιότης νὰ εἶναι επίκαιρη ἀφοῦ τὸ ἀπώτερο ἢ ἀπώτατο παρελθὸν εἶναι νεκρὸ γιὰ τοὺς πολλούς; Δὲν εἶναι νεκρὸ ὅμως γιὰ μᾶς, ὄχι μόνο γιατί τὸ παρελθὸν ἀποτελεῖ ἐπαγγελματική μας μέριμνα ἀλλὰ ἐπειδὴ πολλές φορές ζωντανεύει σὺς μέρες μας μὲ ἄλλη μορφή. Ἡ ἐπέτειος τῶν 75 χρόνων ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν Γερμανῶν στὴν Ἑλλάδα, ὁ Πόλεμος, ἡ Κατοχή, τὰ ἐγκλήματα, ὁ λιμὸς ἔρχονται τώρα πῶς συχνὰ στὴ μνήμη μας καθὼς τὸ 2016 ὁ τόπος βρίσκεται σὲ δύσκολη κατάσταση ἐξ αἰτίας ἐνὸς οἰκονομικοῦ καὶ πολιτικοῦ μηχανισμοῦ πὸν κατασκεύασαν οἱ πρῶην ἐχθροὶ καὶ σύμμαχοι τοῦ 1940, ἀλλὰ πὸν δὲν ταίριαξε μὲ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Φυσικά, τὸ σφάλμα εἶναι ἑλληνικό, ὄχι ὅμως ὅλων τῶν Ἑλλήνων, οὔτε τῶν περισσοτέρων, μόνο μᾶς μερίδος πὸν βρῆκε μέσον πλουτισμοῦ. Ἴσως δὲν πρέπει νὰ ὀνομάζεται σφάλμα κάτι τὸ σκόπιμο.

Ένα τμήμα τοῦ τεύχους εἶναι ἀφιερωμένο στήν ἐπέτειο. Τὸ ἀφιέρωμα ἀποτελεῖται ἀπὸ σειρά ἐγγράφων τῆς Ὑπηρεσίας τοῦ 1941. Εἶναι πολὺ σύντομη ἀνθολόγησι ἀπὸ χιλιάδες ἐγγραφα καὶ θυμίζουν στιγμὲς μόνον τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαιολογίας κατὰ τὴν Κατοχή. Ὅσοι τὴν ἔζησαν ἀρκετὰ μεγάλοι ἔχουν ἐκλείψει, μάλιστα οἱ ἀρχαιολόγοι. Ὅσοι τὴν θυμῶνται δὲν ἀνῆκαν τότε στήν Ὑπηρεσία, ἀλλὰ ζῆσαν στήν ἀτμόσφαιρα τοῦ πολέμου καὶ τοῦ φόβου καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα ἐκείνη ξαναζωντανεύει μὲ τὶς ἐπετείουσ καὶ μὲ τὰ ὅσα παράλογα καὶ ἀφύσικα συμβαίνουν σήμερα ἀπὸ ἀνθρώπους ἀνίδεους τοῦ τραγικοῦ παρελθόντος τοῦ πρὶν ἀπὸ 75 χρόνια.

Ἀνάμεσα στὶς δύο ἐπετείουσ τοῦ 1941 μεσολαβεῖ καὶ μία τρίτη, συμπληρώθηκαν 49 χρόνια, τῆς 21 Ἀπριλίου 1967. Ἀκόμη δὲν ἔχει γίνει πλήρης ἀποτίμησι τῆς ζημίας πὸν προκάλεσε, εἶναι ὅμως ἤδη φανερὸ ὅτι ἡ λήξι ἐκείνης τῆς ἐπταετίας γέννησε καταστάσεις πὸν φαίνεται ὅτι θὰ συνεχίζονται εἰς τὸ διηνεκές.

75 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ: 6-27 Ἀπριλίου, 1941-2016

“Όσο μεγαλώνει κανείς, τόσο περισσότερες ἐπετείες ἔχει νὰ θυμηθεῖ ἢ νὰ ἐορτάσει, προσωπικὲς καὶ ἔθνικες, εὐχάριστες ἢ δυσάρεστες. Ἀρκετὲς ἀπωθοῦνται καὶ λησμονοῦνται, ὅπως ἡ φετινὴ ἐπέτειος τῆς 6 Ἀπριλίου 1941, ἡμέρα πού ἡ Γερμανία μᾶς κήρυξε ἀναίτια τὸν πόλεμο. Σὲ λίγες μέρες, στὶς 27 Ἀπριλίου θὰ πρέπει νὰ θυμηθοῦμε καὶ τὴν ἄλλη ἐπέτειο, τῆς εἰσόδου τῶν Γερμανῶν στὴν Ἀθήνα, ὅπου καὶ ὕψωσαν τὴ ναζιστικὴ σημαία στὴν Ἀκρόπολη. Οἱ ἐφημερίδες δὲν ἔγραψαν γιὰ τὴν ἐπέτειο, τὸ ραδιόφωνο καὶ ἡ τηλεόραση σίγησαν. Πιθανῶς στὸ πληθωρικὸ διαδίκτυο νὰ ὑπῆρξε κάτι σχετικό.

“Όλα αὐτὰ εἶναι περασμένα βέβαια καὶ ἴσως δὲν ὠφελεῖ νὰ τὰ θυμόμαστε. Βρισκόμαστε σὲ ἄλλη ἐποχὴ, εἶναι φανερό. Τότε, τὸ 1941-1944, ὑπῆρχε γερμανικὸς στρατὸς κατοχῆς καὶ γερμανικὸ ναυτικὸ πού κυριαρχοῦσε στὸ Αἰγαῖο, Kriegsmarine in der Ägäis, μὲ διοικητὴ τὸν Admiral Schuster. Ὑποθέτω ὅτι θὰ ἔχει πεθάνει ἀπὸ χρόνια.

Τώρα, 75 χρόνια μετά, οἱ Γερμανοὶ ξαναβρίσκονται στὴ θάλασσά μας μὲ σύγχρονα πολεμικὰ πλοῖα ὡς δύναμη τοῦ ΝΑΤΟ «Standing Maritime Group 2» μὲ διοικητὴ τὸν Γερμανὸ ὑποναύαρχο Jörg Klein. Εἶναι εἰρωνικὸ γιὰ τοὺς Ἕλληνες. Δὲν διοικεῖ βέβαια τὰ καΐκια τοῦ 1941, ἀλλὰ ἓναν στολίσκο ἀποτελεσματικό. Ὁ σκοπὸς του: Ἡ παρεμπόδιση τῶν προσφύγων νὰ φθάνουν στὴν Ἑλλάδα, στὴν Ε.Ε. ἢ, ἐπισημως, ἡ παρεμπόδιση τοῦ ἔργου τῶν δουλεμπόρων τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τοῦ Αἰγαίου.

Τί ἔγινε στὶς 6 Ἀπριλίου 1941; Τὸ διηγεῖται ὁ Γ. Α. Β. τὴν ἐπομένῃ: «Τὸ ἔγκλημα συνετελέσθη χθὲς τὸ πρωῒ. Χθὲς τὸ πρωῒ, εἰς τὰς πέντε, ὁ πρεσβευτὴς τῆς Γερμανίας κ. Ἔρμπαχ, βραδυπορῶν ἀπέναντι τοῦ συναδέλφου του κ. Γκράτσι, τοῦ Ἴταλοῦ, ὁ ὁποῖος ἔφθασε πρῶτος πρὸ πέντε μηνῶν, ἐπέδωκεν εἰς τὴν μαχομένην Ἑλλάδα τὸ δεύτερον τηλεσίγγραφον. Αὐτὸ, ἄνευ ὄρων. Ὁ κ. Ἔρμπαχ οὔτε ἔταξε προθεσμίαν, οὔτε πα-

ράποινα διετύπωσεν, οὐδὲ ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τίποτε ἀπολύτως».

ΟΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

[Τὸ ἔγγραφο ποὺ ἀκολουθεῖ εἶναι τῆς 11 Ἰουνίου 1941, ἀναφέρεται ὅμως σὲ γεγονότα τῆς 26 Ἀπριλίου, μία ἡμέρα πρὶν μποῦν οἱ Γερμανοὶ στὴν Ἀθήνα. Κατὰ τὴν κάθοδό τους πρὸς Ν. ἔφθασαν στὴ Θήβα καὶ τὰ πέριξ τὸ ἀπόγευμα. Ἄν συνέχιζαν τὴν πορεία τους θὰ βρίσκονταν στὴν Ἀθήνα νύχτα, πράγμα ποὺ θὰ ἀνέτρεπε τὸ τελετουργικὸ τῆς εἰσόδου στὴν πόλη. Ἡ σκόπιμη αὐτὴ καθυστέρηση ὑπῆρξε ἡ αἰτία τῆς λεηλασίας τοῦ μουσεῖου Θηβῶν. Τὸ ἐπόμενο πρωῖ, Κυριακὴ, ἔγινε ἡ εἴσοδος τῶν Γερμανῶν στὴν Ἀθήνα, τῆς ὁποίας σύντομη εἰκόνα δίνει ὁ Χρῆστος Καροῦζος¹. Ἀκολούθησε ἡ ἔπαρση τῆς ναζιστικῆς σημαίας στὴν Ἀκρόπολη² καὶ ἀπὸ τὴ στιγμή ἐκείνη ἀρχίζει ἡ Κατοχὴ τῆς Ἀθήνας, ποὺ βάστηξε 1.264 ἡμέρες καὶ νύχτες.

Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἀναρωτηθεῖ· γιατί οἱ Γερμανοὶ βρῆκαν ἀρχαῖα ἐκτεθειμένα, ἀφοῦ εἶχε γίνει ἀπόκρυψή τους. Ἡ ἀπόκρυψη ἦταν ἐντελὴς γιὰ τὰ μεγάλα καὶ πολὺ σημαντικὰ μουσεῖα. Στὰ μικρότερα καὶ στὰ μικρὰ ἐπαρχιακά, στίς συλλογὲς πολλὲς ἀρχαιότητες ἔμειναν στὴ θέση τους. Δὲν ὑπῆρχαν ἄνθρωποι, ἀρχαιολόγοι, γιὰ τὴ συσκευασία τους, οὔτε βοηθητικὸ προσωπικὸ, οὔτε χρόνος. Πλῆθος εἶναι οἱ περιπτώσεις. Στὸ μουσεῖο Ἀκροπόλεως ἔμειναν ἐκτεθειμένα τὰ ἀρχαῖα ἀετώματα καὶ εἰκονίζονται μὲ τοὺς Βρετανοὺς στρατιῶτες κατὰ τὰ Δεκεμβριανά.

Στὸ μουσεῖο τῆς Θήβας φαίνεται νὰ ὑπῆρξε καὶ παράλειψη ἢ ἀδιαφορία τοῦ φύλακα, ἀφοῦ χρειάστηκε νὰ τὸν ἐνημερώσουν ξένοι].

¹Αναφορὰ ἀπὸ 11 Ἰουνίου 1941 τοῦ Ἀντωνίου Λαζάρου, κατοικοῦ Θηβῶν πρὸς τὸν Ἐφορο Ἀρχαιοτήτων τῆς Γ' Περιφέρειας Ἰω. Θρεψιάδην.

«Πρὸς | τὸν κ. Ἐφορον Ἀρχαιοτήτων | Εἰς Θήβας | Ἐν
Θήβαις τῇ 11-6-41 | Λάζαρος Ἀντωνίου | κάτοικος Θηβῶν |
Λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ἀναφέρω τὰ ἑξῆς:

Τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς εἰσόδου τῶν Γερμανικῶν στρα-
τευμάτων εἰς Θήβας, ἡμέραν Κυριακὴν 27 Ἀπριλίου 1941,
ἦλθα νὰ ἰδῶ τὸ μαγαζί μου, πού εἶναι ἀπέναντι στοῦ Ἐφορεῖο
τοῦ Μουσείου, πού ἦταν λεηλατημένο, καὶ εἶδα τὸ Ἐφορεῖο
μὲ ἀνοικτὲς τὶς πόρτες καὶ τὰ παράθυρα. Ἀμέσως μπῆκα
μέσα στὸν περίβολο τοῦ Μουσείου ἀπὸ τὴν μεγάλη σιδερένια
πόρτα καὶ διευθύνθηκα στοῦ Ἐφορεῖο. Ὅταν μπῆκα μέσα σ'
αὐτὸ εἶδα νὰ εἶναι σπασμένες ὅλες οἱ πόρτες του, μέσα τὰ
πράγματα, ἔπιπλα προθήκες, βιβλία, χαρτιά, ἀρχαῖα ἀνακα-
τεμμένα κάτω καὶ πεταμένα στὸ δάπεδο τῶν δωματίων.
Ὅταν εἶχα μπῆ στὸν περίβολο τοῦ Μουσείου συνήντησα τὸν
συμπολίτην μου κ. Νικόλαον Βαλτινὸν μαζί μὲ τὸν ὁποῖον
μπήκαμε στοῦ Ἐφορεῖο καὶ εἶδαμε ὅσα παραπάνω ἀνέφερα.
Ἐπειτα μαζί μ' αὐτὸν μαζέψαμε τ' ἀρχαῖα, τὰ βιβλία καὶ τὰ
χαρτιά καὶ τὰ βάλουμε στὶς βιβλιοθήκες καὶ στὰ τραπέζια.

Ἐπειτα προσπαθήσαμε νὰ κλείσουμε τὶς πόρτες, ἀλλὰ
ἦταν ἀδύνατο, γιὰτὶ ἦσαν πολὺ χαλασμένες.

Βγαίνοντας ἔξω εἶδαμε τὸν Παναγιώτη Λάμπρου, φύλακα
τοῦ Μουσείου νὰ εὐρίσκεται στὸν περίβολο τοῦ Μουσείου.
Τοῦ εἶπαμε τί εἶδαμε στοῦ Ἐφορεῖο καὶ τί κάναμε. Μαζὺ μ'
αὐτὸν εἶδαμε γύρω-γύρω τὸ Μουσεῖο, πού ἀκόμη δὲν εἶχαν
διαρρήξει.

Τὴν ἄλλην ἡμέρα ἐρχόμενος πάλι γιὰ τὸ μαγαζί μου μπῆ-
κα στὸν περίβολο τοῦ Μουσείου καὶ εἶδα πολλοὺς Γερμα-
νοὺς μέσα νὰ περιεργάζονται τ' ἀρχαῖα μέσα στὴν ἀποθήκη
καὶ τέσσερες ἀπ' αὐτοὺς εἶδα νὰ ἐπιχειροῦν νὰ πάρουν ἀπὸ
ἓνα ἀγαλματάκι. Μόλις ἀντελήφθην αὐτὸ προσπάθησα νὰ
τοὺς κάμω νὰ καταλάβουν, ὅτι δὲν πρέπει νὰ πάρουν ἀρχαῖα.
Αὐτοὶ ἐξακολουθοῦσαν τὴν δουλειά τους καὶ ἔφευγαν μὲ τὰ
ἀρχαῖα στὰ χέρια. Τότε βγαίνοντας ἔξω ἀπὸ τὴν ἀποθήκη,
στὸν περίβολο, εἶδα τὸν φύλακα τοῦ Μουσείου καὶ τοῦ ἀνα-
φέρω τὰ διατρέξαντα στὴν ἀποθήκη μου ἀπαντᾶ, ὅτι κι' ἐγὼ
γυρίζω ἀπὸ τὴν Ἀστυνομία στὴν ὁποία ἀνέφερα τὴν κλοπὴ

τῶν ἀρχαίων, διότι δὲν εἶναι, προσέθεσεν ὁ φύλαξ, ἕνας καὶ δυὸ πού πέρνουν ἀλλὰ πολλοί. Σύμπτωσης νὰ μπαίνει στὸ προαύλιο τοῦ Μουσείου ἕνας Ἕλληνας, ὁ κ. Φέσσας, ὁ ὁποῖος ἤξαιρε Γερμανικὰ μαζί μὲ δύο Γερμανοὺς Ἀξιωματικούς. Τοῦ εἶπα τὰ γεγονότα τῆς ἀποθήκης καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ πῆ στους ἀξιωματικούς ὅτι δὲν εἶναι σωστὸ νὰ παίρνουν τ' ἀρχαῖα οἱ στρατιῶτες τους διότι ἂν παίρνη ὁ καθένας ἀπὸ ἕνα ἀρχαῖο δὲν θὰ μείνη τίποτε μέσα. Ὁ ἕνας ἀξιωματικὸς ἀπ' αὐτοὺς ἀμέσως ἐσταμάτησε τοὺς στρατιώτες καὶ τοὺς διέταξε νὰ ἐπιστρέψουν τ' ἀρχαῖα στὴν θέσι τους. Ἔτσι καὶ ἔγινε. Μετὰ εἶδαμε μαζί μὲ τὸν φύλακα τὴν ὀπισθία πόρτα τοῦ Μουσείου πού εἶχε σπάσει αὐτὴν τὴν ἡμέρα. Δηλαδή στὶς 29 Ἀπριλίου 1941. Εἶχαν δηλ. σπάσει ἕνα ταμπλά τοῦ κάτω δεξιοῦ φύλλου τῆς πόρτας καὶ ἔμπαιναν καὶ ἔβγαιναν ἀπ' αὐτὸν Γερμανοὶ στρατιῶται. Τότε μὲ πῆρε ὁ φύλαξ καὶ μὲ ἀνέβασε πάνω στὸ Μουσεῖο καὶ εἶδαμε τὶς προθήκες πού ἦσαν πολλὲς ἀπ' αὐτὲς σπασμένες.

Αὐτὰ εἶχα νὰ πῶ. Κατὰ τὴν γνώμην μου ἡ κλοπὴ τῶν ἀρχαίων τοῦ Μουσείου, Ἀποθήκης καὶ τοῦ Ἐφορείου ἔγινε ἀπὸ Γερμανοὺς στρατιῶτες. | Λάζαρος Ἀντωνίου» | Διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀντιγραφῆς | Ἐν Θήβαις τῇ 14-6-41 | Ὁ Ἐφορος τῆς Γ' Ἀρχαιολογ. Περιφέρειας | Ι. Θρεψιάδης».

[Οἱ Γερμανοὶ ἴδρυσαν εὐθὺς μὲ τὴν εἰσβολὴ τους στὴν Ἑλλάδα εἰδικὴ Ὑπηρεσία Προστασίας τῶν Μνημείων τῆς Τέχνης, ὅπως εἶχαν κάνει καὶ στὴ Γαλλία (Befehlshaber Südgriechenland, Referat Kunstschutz) μὲ προϊστάμενο τὸν συνταγματάρχη Hans Ulrich von Schönebeck, πού προπολεμικῶς μελετοῦσε τὰ ρωμαϊκὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ von Schönebeck βρέθηκε στὴν Ἑλλάδα πολὺ νωρίς, ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο. Ἡ ἔδρα του στὴν ἀρχὴ ἦταν στὴν Κηφισιά, ὁδὸς Πηγῆς, ἀργότερα στὴν Ἀθήνα, ὁδὸς Σταδίου.

Γενικὸ σχέδιο τῶν Γερμανῶν ἦταν νὰ ἀνοίξουν πάλι τὰ μουσεῖα, ὄχι ἀπὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς Ἕλληνες, πού ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἀδιαφοροῦσαν γιὰ τὶς ἀρχαιότητες, ἀλλὰ γιὰ τὴν ψυχαγωγίαν τῶν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν.

Τὸ σημεῖωμα, Ἰουνίου 1941, τοῦ ἰδιαίτερου Γραμματέως τοῦ ὑπουργοῦ Παιδείας Κωνστ. Λογοθετόπουλου μεταβιβάζει, σὲ περίληψη, τὶς ἐπιθυμίες-ἐντολὲς τῶν Γερμανῶν γιὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ μουσεῖου Ἀκροπόλεως. Οἱ ἐπισκέπτες τῆς Ἀκροπόλεως ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἦσαν κυρίως Γερμανοὶ στρατιωτικοὶ καὶ οἱ ζημίαις ποὺ γίνονταν προκαλοῦνταν ἀπὸ ἐκείνους, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐγγράφων τοῦ Ἰω. Μηλιάδη πρὸς τὴ Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων.

Ὁ διπλασιασμὸς τῶν φυλάκων ἦταν ἀνέφικτος γιὰ λόγους οἰκονομικούς, ἄλλωστε οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἴταλοὶ δὲν ἔδιναν καμία σημασία στὶς συστάσεις καὶ ὑποδείξεις τῶν φυλάκων, ποὺ πολλὲς φορὲς εἶχαν δυσάρεστες συνέπειες γιὰ τοὺς ἴδιους].

Ἵπουργεῖον | Θρησκευμάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας. | Ἰδιαίτερος Γραμματεὺς | Διαβιβαστικὸν Ἔγγραφον | Πρὸς τὴν Δ/σιν Ἀρχαιολογίας

«1) Ζητοῦν νὰ τακτοποιηθῇ τὸ Μουσεῖο Ἀκροπόλεως, διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ τὸ ἐπισκεφθοῦν οἱ Γερμανοὶ στρατιῶται.

2) Αἱ ὑπ' ἀριθμ. 1, 2 καὶ 4 αἴθουσαι νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τοὺς σάκκους ἄμμου μέχρι τῆς μεσημβρίας τῆς Πέμπτης 19 Ἰουνίου. Μέχρι τῆς Τετάρτης 18/6 νὰ δοθῇ κατάλογος τῶν ὑπαρχουσῶν ἀποθηκῶν καὶ τοῦ περιεχομένου των. Ἐπίσης ποῖα καλλιτεχνήματα καὶ μέχρι πότε, δύνανται νὰ ἐπαναφερθοῦν εἰς τὰς θέσεις των.

3) Οἱ φρουροὶ νὰ διπλασιασθοῦν, διότι παρετηρήθησαν διάφορα ζημίαι αἱ ὁποῖαι ἔχουν προξενηθεῖ ἀπὸ ἔλλειψιν ἀρκετῆς φρουρᾶς.

4) Νὰ ἀναρτηθῇ ἐμφανῆς ἐπιγραφὴ ἔξω ἀπὸ τὰ ἀποχωρητήρια, οὕτως ὥστε νὰ γίνεται ἀντιληπτὴ ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐπισκέπτας.

5) Κάθε Σάββατο θὰ δίδεται εἰς τὴν Γερμανικὴν Ἀρχὴν μία γραπτὴ ἀναφορὰ ἀπὸ τὸν ὑπεύθυνον ὑπάλληλον διὰ τὰς τυχόν δημιουργηθείσας ζημίας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐβδομάδος».

[Ίσχυρή ἦταν ἡ ἐπιθυμία τῶν Γερμανῶν νὰ ἀνοίξει τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο. Τὸ ἔγγραφο τοῦ Νίκου Μπέρτου, τότε Διευθυντοῦ τοῦ ΕΑΜ, περιγράφει τὶς συνεννοήσεις τοῦ Ἰωάννη Μηλιάδη μὲ τὸν Wilhelm Kraiker, οἱ ὁποῖες δὲν κατέληξαν σὲ ἀποτέλεσμα. Ἐξ ἀρχῆς ἡ πολιτικὴ τῆς Διευθύνσεως Ἀρχαιοτήτων ἦταν παρελκυστικὴ, παρὰ τὴν ἐνδοτικότητα ποὺ μπορεῖ κανεὶς νὰ νομίσει ὅτι ὑπῆρχε. Ἐπιθυμία τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων Ἀντωνίου Κεραμόπουλλου ἦταν νὰ μὴν ὑπάρξουν συγκρούσεις μὲ τὶς κατοχικὲς ἀρχές καὶ νὰ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὴ σύγχυση ἀρμοδιοτήτων μεταξὺ τῶν γερμανικῶν Ὑπηρεσιῶν ποὺ χειρίζονταν τὰ ἀρχαιολογικὰ θέματα, δηλ. Γερμανικὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτούτο, Γερμανικὴ Πρεσβεία, Referat Kunstschutz, Sonderkommando Rosenberg, ἡ ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία τοῦ H. Himmler Ahnenerbe, οἱ ἀνεξέλεγκτοι στρατιωτικοί. Οἱ Ἴταλοὶ καὶ οἱ Βούλγαροι ἀποτελοῦν ἄλλο κεφάλαιο.

Τὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο δὲν ἀνοίξε, γιατί τὸ Ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν ἀρνήθηκε νὰ καλύψει τὴ δαπάνη, θεώρησε μάλιστα καὶ ἄτοπη, γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μιὰ τέτοια ἐπιχείρηση].

Α.Π. 233· 28 Ἰουνίου 1941. Ὁ Διευθυντὴς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Νικ. Μπέρτος πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων.

«Κατόπιν προφορικῆς Ὑμῶν διαταγῆς συνητήθη ὁ Ἔφορος τοῦ Μουσείου κ. Ἰωαν. Μηλιάδης μετὰ τοῦ Δρος Kraiker τῆς ὑπηρεσίας Kunstschutz τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ Κατοχῆς καὶ συνεζήτησαν τὸ ὑπὸ τοῦ Σ/τοῦ Ὑπουργείου τεθὲν ζήτημα τῆς δυνατότητος τῆς ἐπανιδρύσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου ληφθειῶν ὑπ' ὄψιν τῶν δημιουργηθειῶν πραγματικῶν συνθηκῶν ὡς ἐκ τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως καὶ τῆς λόγῳ ταύτης διαφυλάξεως ὅλων τῶν ἀντικειμένων τοῦ Μουσείου 1/ ἐβεβαιώθη καὶ ἀνεγνωρίσθη ἄνευ ἐπιφυλάξεων ὅτι ἡ ὀλικὴ ἀνασυγκρότησις τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, σήμερον εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατος, ἀλλὰ καὶ ἀσύμφορος διότι θὰ ἐπέφερε ἀνεπανόρθωτον φθορὰν εἰς τὰ μικρὰ

ιδίως ἀντικείμενα, 2/ ἀνεγνωρίσθη καὶ ἐβεβαιώθη ἄνευ ἐπιφυλάξεων ὅτι διὰ μίαν πρόχειρον ἔκθεσιν μερικῶν ἀντικειμένων τοῦ Μουσείου, τόσον διὰ τὴν ἀνάγκην ψυχαγωγίας τῶν Γερμανῶν Ἀξιωματικῶν, ὅσον καὶ διὰ λόγους ἐξασφαλίσεως ἐξαιρέτων ἔργων ἀπὸ ὑποτιθεμένου κινδύνου φθορᾶς ἐκ τῆς ὑγρασίας, ὁ μόνος χῶρος τὸν ὁποῖον διαθέτομεν, εἶναι αἱ ἔξ (6) αἴθουσαι τοῦ Παλαιοῦ Μουσείου ὅπου ἄλλοτε αἱ Συλλογαὶ ἀγγείων καὶ μικροτεχνημάτων (δυτικῆ καὶ νοτία πλευρά). Ἄπαντα τὰ ἄλλα διαμερίσματα τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου Κτηρίου τοῦ Μουσείου εἶναι ἀδύνατον νὰ χρησιμοποιηθῶσι διὰ Μουσειακοὺς σκοποὺς διότι ἀναστατωθέντα λόγῳ τῶν πολεμικῶν συνθηκῶν καὶ τινὰ μεταβληθέντα εἰς ἀποθήκας πλήθους ἀντικειμένων, δὲν δύνανται ἄνευ μεγάλης δαπάνης καὶ χρόνου μακροῦ ν' ἀποκατασταθῶσιν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν κατάστασιν. 3/ ἀνεγνωρίσθη ἄνευ ἐπιφυλάξεως καὶ ἐγένετο δεκτὸν ὅτι εἰς τὰς ἔξ προαναφερθείσας αἰθούσας μόνον γλυπτὰ ἔργα καὶ δὴ μὴ ὑποκείμενα εἰς φθορὰν λόγῳ ἀλλεπαλλήλων μετακινήσεων, ἢ εἰς ἄλλους κινδύνους, δύνανται νὰ ἐκτεθῶσι».

[Οἱ λίγοι Ἔφοροι καὶ Ἐπιμελητὲς Ἀρχαιοτήτων ποὺ ὑπηρετοῦσαν στὶς ἐπαρχίες εἶχαν διαρκῶς προβλήματα μὲ τὶς ἀρχεὲς Κατοχῆς, διότι διοικοῦσαν χῶρους καὶ μουσεῖα ποὺ προκαλοῦσαν τὴν προσοχὴ τῶν κατακτητῶν. Ἐδῶ ὁ Ἐπιμελητὴς Χρῆστος Πέτρου Μεσογειῆς (1911-1944) ἀναφέρει τὶς δυσκολίες μετακίνησης μέσα στὴν Περιφέρειά του, Ἀργολίδα-Κορινθία, ἐξ αἰτίας τῶν Ἰταλῶν. Σὲ ἄλλα ἔγγραφα του διηγεῖται περιπτώσεις ἀρπαγῶν, καταστροφῶν ποὺ δὲν τοῦ ἦταν δυνατὸν νὰ ἀποτρέψει].

Θ' Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια | Ναυπλίου | Ἄριθ. Πρωτ. 4151 | Περὶ τῶν παρεμβαλλομένων ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ὑπηρεσίας δυσχερειῶν. | Ἐν Ναυπλίῳ τῇ 24ῃ Ἰουλίου 1941 | Πρὸς | Τὸ Σεβ. Ὑπουργεῖον Ἐθν. Παιδείας | (Διεύθυνσιν Ἀρχαιολογίας) | Ἀθήνας |

Εὐσεβάτως ἀναφέρω ὅτι ἡ ἐκτέλεσις ὑπηρεσίας ἐκτὸς τοῦ Ναυπλίου κατέστη ἤδη δυσχερεσιᾶτη καὶ σχεδὸν ἀδύνατος. Τοῦτο προέρχεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς ἐλλείψεως μέσων συγκοινωνίας καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῶν ἀύστηρῶν μέτρων, ἅτινα ἔχουν ἐφαρμόσει διὰ τὴν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μετακίνησιν αἱ ἰταλικάι Ἀρχαὶ κατοχῆς. Διὰ τὰ μεταβῶ π.χ. μέχρι Κορίνθου, πρὸς διενέργειαν ἀνακρίσεων, συμφώνως πρὸς τὴν ὑμετέραν ἐντολήν, ἐδέησε ν' ἀφιερῶσω ὀλοκλήρους ἡμέρας διὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς σχετικῆς ἀδείας, ἣτις μοῦ ἐχορηγήθη μόνον ἀφοῦ κατέθεσα τὴν σχετικὴν διαταγὴν τοῦ Σεβ. Ὑπουργείου, ἣτις καὶ δὲν μοῦ ἐπεστράφη. Κατὰ ταῦτα ἄμεσος μετάβασις εἰς τόπον τινὰ δι' ἐπείγουσαν ὑπηρεσιακὴν ἀνάγκην εἶναι τελείως ἀδύνατος.

Ἀναφέρω Ὑμῖν ταῦτα χρονογραφικῶς καὶ διὰ τὰ τελῆτε ἐν γνώσει τῆς καταστάσεως ἐν τῇ ἐκδόσει σχετικῶν διαταγῶν. | Εὐπειθέστατος | ὁ | Ἐπιμελητῆς τῶν ἀρχαιοτήτων | Χ. Πέτρου».

[Ἡ ἱστορία τῆς κλοπῆς τῆς γερμανικῆς σημαίας ἀπὸ τὸ οἶκημα τῶν Γερμανῶν ἀρχαιολόγων στὴν Ὀλυμπία ἐγίνε γνωστὴ ἀπὸ τὴ δημοσίευση τοῦ ἐγγράφου πρὸς ἀκολουθεῖ στὸν *Μέντορα*³. Μὲ ἀφορμὴ τὸ κείμενο αὐτὸ ὁ Γρηγόρης Φαράκος (1923-2007), ἄλλοτε Γενικὸς Γραμματέας τοῦ ΚΚΕ (1989-1991), προχώρησε σὲ ἔρευνα τοῦ θέματος καὶ δημοσίευσε τὸ μικρὸ βιβλίον «Ἡ μάχη τῶν συμβόλων. Τὸ κατέβασμα τῆς χιτλερικῆς σημαίας ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ὀλυμπία»⁴, ὅπου ἐκτίθεται ἡ ἱστορία τῶν ἀνακρίσεων πρὸς δὲν κατέληξαν σὲ ἀποτέλεσμα].

Α.Π. 2· 3 Αὐγούστου 1941. Ὁ Πληρεξούσιος τοῦ Reich γιὰ τὴν Ἑλλάδα Ἀλτενμπουργκ πρὸς τὸν Πρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως Τσολάκογλου (Μετάφραση τοῦ Γραφείου τοῦ Πρωθυπουργοῦ).

Ὁ Πληρεξούσιος τοῦ Ράιχ | διὰ τὴν Ἑλλάδα | Prot. 2 | Ἀθῆναι τῇ 3ῃ Αὐγούστου 1941 |

Κύριε Πρόεδρε, | Μόλις πληροφοροῦμαι ὅτι εἰς τὸν χῶ-
ρον ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλυμπίας, διὰ τὰς ὁποίας ὡς γνωστὸν ὁ
Φύρερ ἐπιδεικνύει ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, ἐκλάπη ἐκ τοῦ
ἴστοῦ ἡ ὑπηρεσιακὴ σημαία. Πληρέστεραι λεπτομέρειαι δὲν
μοὶ περιῆλθον εἰσέτι. Θὰ λάβω τὸ θάρρος νὰ τὰς φέρω εἰς
γνώσιν σας εὐθὺς ὡς μοὶ περιέλθωσι. Λαμβάνω ὅμως τὴν τι-
μὴν ἀπὸ τοῦδε νὰ σὰς παρακαλέσω, ὅπως ἐξετάσητε τὴν πε-
ρίπτωσιν ταύτην μὲ τὴν ἐπιβαλλομένην αὐστηρότητα πρὸς
ἀνάλογον τιμωρίαν τῆς ἐγκληματικῆς ταύτης πράξεως. Θὰ
Σὰς ἤμην εὐγνώμων, ἐὰν μὲ τηρήσητε ἐνήμερον τῆς διενερ-
γηθησομένης ἀνακρίσεως.

Δράττομαι καὶ ταύτης τῆς εὐκαιρίας ἵνα ἀνανεώσω Ὑμῖν
Κύριε Πρόεδρε τὴν ἔκφρασιν διακεκριμένης ὑπολήψεώς
μου. | ᾿Αλτενμπουργκ».

[᾿Αριστερὰ κάτω:] «Αὐτοῦ ᾿Εξοχότητα | τὸν Πρόεδρον τῆς
᾿Ελληνικῆς Κυβερνήσεως | Στρατηγὸν Κύριον Τσολάκογλου
| ᾿Αθήνας.

[Πλήθος εἶναι τὰ ἔγγραφα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐγκατάσταση
ἀπὸ τοὺς Ἰταλοὺς βαρέων ὄπλων στὴν ᾿Ακρόπολη, ἀκολου-
θώντας σὲ τοῦτο τὴν ὅμοια ἐπιχείρησιν τῶν Γερμανῶν, ἐνῶ ἡ
᾿Αθήνα εἶχε κηρυχθεῖ ἀνοχύρωτος πόλις καὶ οὔτε οἱ Ἰταλοὶ
οὔτε οἱ Γερμανοὶ τὴν εἶχαν χτυπήσει, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Πει-
ραιά, πού βομβαρδιζόταν καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου.
Τελικῶς οἱ Ἰταλοὶ διέλυσαν τὶς πολεμικὰς ἐγκαταστάσεις
τους, ἄχρηστες ἄλλωστε. Ἡ ᾿Ακρόπολη κατὰ τὰ Δεκεμβριανὰ
καταλήφθηκε ἀπὸ τοὺς Βρετανοὺς καὶ ἐφοδιάσθη μὲ ἰσχυ-
ρὰ ὅπλα. Μάλιστα στὸν πύργον τῆς ᾿Αθηνᾶς Νίκης εἶχαν
ἀναρτηθεῖ νάρκες].

Α.Π. 57671/ 1653· 25 Αὐγούστου 1941. Ὁ Ὑπουργὸς Παι-
δείας Κ. Λογοθετόπουλος πρὸς τὸ Γραφεῖον Συνδέσμου μετὰ
τῶν Ἰταλικῶν Ἀρχῶν.

«᾿Ελληνικὴ Πολιτεία | Ὑπουργεῖον Θρησκευμάτων &
᾿Εθνικῆς Παιδείας | ᾿Αριθ. Πρωτ. 57671/ 1653 | ᾿Αριθ. Διεκ.

1109 | Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Αὐγούστου 1941 | Λίαν Ἐπεῖγον |
Πρὸς | τὸ Γραφεῖον Συνδέσμου μετὰ τῶν | Ἰταλικῶν Ἀρχῶν |

Ὁ Ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἀκροπόλεως ἀναγγέλλει εἰς τὸ ὑφ' ἡμᾶς Ὑπουργεῖον σφόδρα ἀνησυχητικὴν ἀγγελίαν ὅτι δηλαδὴ αἱ Ἰταλικαὶ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ ἐτοποθέτησαν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἀντιαεροπορικοὺς προβολεῖς καὶ ὄλμους καὶ ἐν γένει εὐρίσκονται ἐν ἀσχολίᾳ πρὸς μεταβολὴν αὐτῆς εἰς πεδῖον μάχης.

Ἐπιθυμοῦμεν νὰ κάμητε καθαρὰ φανερόν εἰς τὰς Ἰταλικὰς στρατιωτικὰς ἀρχὰς ὅτι ἡ ἐνέργειά των αὕτη μᾶς ἀνησυχεῖ μεγάλως διὰ τοὺς ἀφεύκτους κινδύνους οὓς συνεπάγεται ἐπὶ τὰ ἀθάνατα καλλιτεχνήματα τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ παρακαλοῦμεν νὰ ἄρωσι πάντα ἐξοπλισμὸν τῆς Ἀκροπόλεως, θεωρουμένης ὡς οὐδετέρου ἢ ἀνυπάρκτου πρὸς πολεμικοὺς σκοποὺς ἐδάφους.

Τὸ 1916 κατὰ τὸν τότε πόλεμον οὔτε οἱ Γάλλοι οὔτε οἱ Ἕλληγες κατέλαβον τὴν Ἀκρόπολιν ἂν καὶ αἱ συμπλοκαὶ αὐτῶν ἐγένοντο μετὰ τὴν Ἀκροπόλεως καὶ Φιλοπάππου καὶ Πνυκός.

Πρὸ τινῶν δὲ ἐβδομάδων τώρα αἱ Γερμανικαὶ Ἀρχαὶ εἶχον ἀναβιάσει ἀντιαεροπορικὰ πυροβόλα ἀλλὰ κατὰ τὴν αἴτησίν μας τὰ ἀπέσυραν καὶ οὕτω ἡ Ἀκρόπολις ἐθεωρήθη ξένη πρὸς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις.

Τὸ πνεῦμα τοῦ αἰωνίου πολιτισμοῦ τὸ ὁποῖον δεσπόζει ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Βράχου πρέπει νὰ ἀφεθῆ ἡσυχον καὶ ἐλεύθερον καὶ μάλιστα νὰ προστατευθῆ κατὰ πάσης βλάβης, ἥτις εἶναι δυνατὸν νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς διαταράξεως τῶν καλῶν σχέσεων μετὰ τῶν παροδικῶν γενεῶν τῶν ἀνθρώπων. | Ὁ Ὑπουργὸς | Κ. Λογοθετόπουλος».

[Κάτω: Ἀκριβὲς Ἀντίγραφον | Ὁ Διευθυντὴς | Ἀ. Δ. Κεραμόπουλος].

[Ἐνῶ ὅλα τὰ ἀρχαῖα τοῦ μουσείου Ἀκροπόλεως εἶχαν κρυφτεῖ, εἶχαν μείνει ἀπροστάτευτα τὰ ἀρχαῖκα ἀετώματα σὲ κοινὴ θέα, κάτι ποὺ συνεχίστηκε ἕως τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἀθήνας. Ὁ στρατωνισμὸς τῶν Ἰταλῶν στίς αἴθουσας τῶν ἀετω-

μάτων επαναλήφθηκε από τους Βρετανούς κατά τα Δεκεμβριανά, κατά τα όποια ή Ακρόπολη είχε μεταβληθεί σε όχυρό].

Α.Π. Έμπ. 11· 26 Αυγούστου 1941. Ό Διευθυντής τής Ακροπόλεως Γιάννης Μηλιάδης πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων.

«Τὸ παρελθὸν Σάββατον 23 Αυγούστου περὶ 3ην μεταμεσημβρινὴν ὥραν ἡ διπλασιασθεῖσα Ἰταλικὴ φρουρὰ Ἀκροπόλεως κατέλαβε τὰς ἀνοικτὰς αἰθούσας τοῦ Μουσείου Ἀκροπόλεως, ὅπου ὑπάρχουν ἐκτεθειμένα τὰ ἀρχαῖα ἀετώματα καὶ αἱ ὅποια κατ' ἀπαίτησιν τῶν Γερμανῶν ἠνοίχθησαν διὰ τὸ κοινόν. - - Τὴν νύκτα τοῦ Σαββάτου ἡ φρουρὰ ἐστρατωνίσθη ἐντὸς τοῦ Μουσείου».

[Κατὰ τὴν Κατοχὴ ἡ πλειονότητα τῶν φυλάκων ἀρχαιοτήτων ἔδειξε ἀφοσίωση πρὸς τὴν Ὑπηρεσία καὶ στοργὴ γιὰ τὶς ἀρχαιότητες. Ἡ περίπτωση τοῦ φύλακα γιὰ τὸν ὅποιο γίνεται λόγος στὸ ἔγγραφο δὲν εἶναι μοναδική, ἀλλὰ κυρίως ἐνδεικτικὴ τῶν πολιτικῶν παθῶν τῆς ἐποχῆς. Οἱ κομμουνισταὶ προϊστάμενοὶ του εἶναι κυρίως ὁ Γιάννης Μηλιάδης, αὐστηρὸς μέχρι τέλους τῆς ὑπηρεσίας του, δημοτικιστὴς καὶ ὡς ἐκ τούτου, μὲ τὰ κριτήρια τῆς ἐποχῆς, κομμουνιστὴς. Τὸ 1944 ἀνέβηκε στὸ βουνὸ ὡς ἐθνοσύμβουλος Ἀθηνῶν στὴν Κυβέρνηση τῆς ΠΕΕΑ. Ἡ ἀπειλὴ τοῦ φύλακα δὲν βρίσκεται σὲ δυσαρμονία μὲ τὸ ὅλο κλίμα τῆς Κατοχῆς].

Α.Π. Έμπ. 26· 15 Σεπτεμβρίου 1941. Ό Διευθυντής τής Ακροπόλεως πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων. «Περὶ βλαβῶν τῶν κιώνων τοῦ Ναοῦ Νίκης [ὑπὸ ξένων στρατιωτῶν] καὶ τῆς εὐθύνης τοῦ φύλακος».

«Φύλαξ Προπυλαίων κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ἦτο ὁ πολὺς Γιαννακάκης, ὅστις συστηματικῶς σαμποτάρει τὴν Ὑπηρεσίαν. Οὗτος, ὅταν εὐδοκῆσει νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν ὑπηρε-

σίαν, ξαπλώνεται εις μίαν γωνίαν καὶ ἀναγινώσκει μυθιστορήματα, οὐδόλως μετακινούμενος ἢ ἐνδιαφερόμενος διὰ τὰ ἀρχαῖα. Εἰς τὰς παρατηρήσεις αἵτινες τοῦ γίνονται ἀπαντᾷ ἀναιδῶς, ὅτι αὐτὸς ἐπιθυμεῖ νὰ ἀπολυθῆ, διότι ἔχει ἐτοίμην ἄλλην θέσιν μὲ τέσσερας χιλιάδας μισθοῦ καὶ ὅτι θὰ ἐκδικηθῆ τοὺς κομμουνιστὰς προΐσταμένους του».

[Ἀρχηγὸς τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων Κατοχῆς τῆς Ἑλλάδος μέχρι 15 Ὀκτωβρίου 1941 ἦταν ὁ Στρατάρχης Siegmund Wilhelm Walter List (1880-1971). Οἱ Γερμανοὶ εἶχαν κάθε λόγο νὰ φοβοῦνται γιὰ τὴν ἀσφάλεια τοῦ ἀρχηγοῦ τους].

Α.Π. Ἐμπ. 28· 20 Σεπτεμβρίου 1941. Ὁ Διευθυντὴς τῆς Ἀκροπόλεως Γιάννης Μηλιάδης πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων.

«Χθὲς 19/9/41 τὴν ἐσπέραν προκειμένου νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν ἐν τῷ Ὠδεῖῳ Ἡρώδου συναυλίαν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Γερμανικοῦ στρατοῦ κατοχῆς, διετάχθη ὑπὸ Γερμανῶν ἀξιωματικῶν τὸ κλείσιμον τῆς Ἀκροπόλεως ἐνωρίτερον τοῦ συνήθους καὶ ἢ ἀποχώρησις ὅλων τῶν ἐπισκεπτῶν καὶ τῶν φυλάκων ἐπὶ ποινῇ τυφεκισμοῦ».

[Ἡ ἀρχαιολογία τῆς Κρήτης κατὰ τὴν Κατοχὴ ἀποτελεῖ ἓνα πολὺ μεγάλο καὶ σημαντικὸ ζήτημα. Οἱ Γερμανοὶ ἐξ ἀρχῆς εἶχαν σχηματίσει ὀμάδα ἀρχαιολόγων πού μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν στρατιωτικῶν ἔκαναν ἀνασκαφές. Τὴν ὀμάδα ἀποτελοῦσαν οἱ Jantzen, Drerup, Kirsten, Welter, Grundmann, Schörgendorfer, Matz. Ὁ στρατηγὸς Ringel, Διοικητὴς τοῦ Festung Kreta, εἶχε καὶ αὐτὸς τὰ προσωπικά του ἐνδιαφέροντα, ὄχι ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικά, ἀλλὰ συλλεκτικά].

Α.Π. 1257· 15 Σεπτεμβρίου 1941. Οἱ Ἐφοροὶ Ἀρχαιοτήτων Ν. Πλάτων καὶ Β. Θεοφανείδης πρὸς τὴν Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων.

«Βασιλείον τῆς Ἑλλάδος | Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων «Ἡρακλείου» | (Γ'. Ἀρχαιολογικὴ Περιφέρεια) | Ἀριθ. Πρωτοκ. 1257/ Διεκπ. 1376 | Ἐν Ἡρακλείῳ τῇ 15ῃ Σεπτεμβρίου 1941 | ἐμπιστευτικὸν | ἐπὶ ἀποδείξει | Πρὸς | Τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Παιδείας | Διεύθυνσιν Ἀρχαιολογίας | (διὰ τῆς Γεν. Διοικήσεως Κρήτης)

Κύριε Ὑπουργέ, | Ἐπόμενοι Ὑμετέρα προφορικῇ ἐντολῇ, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ ἀναφέρωμεν Ὑμῖν τὰ ἐξῆς: Ὁ ἐν τῇ ἐπαύλει «Ἀριάδνη», παρὰ τὴν Κνωσόν, διαμένων Στρατηγὸς Ringel ἐζήτησε, κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ ἰσταμένου μηνός, καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν φύλακα Ἀρχαιοτήτων Κνωσοῦ τὴν κλεῖδα τοῦ στρωματογραφικοῦ Μουσείου τῶν ἀνασκαφῶν Κνωσοῦ, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ἐστεγασμένον ἐν τινι δωματίῳ πλησίον τῆς αἰθούσης τοῦ Θρόνου τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὡς ἔλεγεν, ὅπως μελετήσῃ τὰ ἀρχαῖα ἀντικείμενα τῆς συλλογῆς ταύτης. Ἀνύποπτος ὁ φύλαξ ἐνεχείρισε τῷ στρατηγῷ τὴν κλεῖδα, ἀλλὰ, παρακολουθήσας τοῦτον ἐπὶ τινος ἡμέρας ἐν τῷ Μουσείῳ, εἶδε, πρὸς μεγάλην του ἐκπληξιν, ὅτι ὁ στρατηγὸς ἀντὶ νὰ μελετᾷ, ἤρχισε νὰ ἐξάγῃ ἐκ τῶν διαφόρων θέσεων, ὅπου ἦσαν ταξινομημένα, πολλὰ ἀντικείμενα καὶ νὰ τὰ τοποθετῇ ἐντὸς ἰδικῶν του κιβωτίων! Ἐκ τῶν οὕτως ἀφαιρεθέντων ἀντικειμένων κατάλογον τῶν ὅσων ἐνθυμεῖται ἢ ἀντελήφθη, ὑπέβαλεν ἡμῖν ὁ ἐν λόγῳ φύλαξ.

Τὴν ἐπομένην, Γερμανοὶ στρατιῶται τῆς φρουρᾶς τοῦ στρατηγοῦ, τῇ διαταγῇ αὐτοῦ, εἰσῆλθον εἰς τὸ στρωματογραφικὸν μουσεῖον, καί, χωρὶς νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τὸν φύλακα νὰ παρακολουθῇ αὐτούς, ἀφήρεσαν καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, πληρώσαντες δὲ διὰ τούτων μικρὰ τινὰ κιβώτια, μετέφερον ταῦτα εἰς τὴν ἔπαυλιν «Ἀριάδνη». Μάρτυς τῆς ὑπὸ τῶν Γερμανῶν στρατιωτῶν παρεμποδίσεως τοῦ φύλακος, ὅπως εἰσέλθῃ οὗτος εἰς τὸ μουσεῖον, τοῦ ὁποίου ἄλλως τὴν κλεῖδα κατέχει ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἤδη ὁ στρατηγός, καὶ μάρτυς προσέτι τῆς ἀφαιρέσεως ἀρχαίων τοῦ στρωμ. μουσείου τυγχάνει ὁ Γερμ. ἀρχαιολόγος von Schönebeck, ταγματάρχης τοῦ Γερμ. στρατοῦ, ὅστις κατὰ τύχην παρευρέθη τὴν

ὄραν ἐκείνην ἐκεῖ ἐπισκεπτόμενος τὰς ἀρχαιότητας καὶ τοῦ ὁποίου τὴν βοήθειαν ἐζήτησεν ὁ φύλαξ.

Ἐξ ἄλλου κατὰ πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἔσχομεν ἐξ ἄλλης πηγῆς, φαίνεται ὅτι ὁ στρατηγὸς ἀφήρεσε καὶ ἄλλας μινωϊκὰς ἀρχαιότητας, ὡς καὶ τινὰ γλυπτὰ ἐλληνορρωμαϊκῶν χρόνων ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐπαύλει «Ἀριάδνη» ἀποκειμένων ἀρχαίων.

Ἐπὶ τῇ προφορικῇ ἀναφορᾷ τοῦ εἰρημένου φύλακος περὶ διαταράξεως τοῦ ἀνωτέρω μουσείου καὶ ἀφαιρέσεως πολλῶν αὐτοῦ ἀντικειμένων, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐξ ἄλλης πηγῆς πληροφοριῶν περὶ τῶν ἐκ τῆς ἐπαύλεως «Ἀριάδνη» ἀφαιρεθέντων, ἀπεστάλησαν τῷ στρατηγῷ δύο ἐπιστολαὶ τῶν ὁποίων ἀντίγραφα ἐπισυνάπτονται τῇ παρούσῃ ἀναφορᾷ, αἵτινες, ὡς φαίνεται, οὐδὲν ἀποτέλεσμα ἔφερον μέχρι τοῦδε. | Εὐπειθέστατοι | Ὅ | Διευθυντὴς τοῦ Μουσείου | Ν. Πλάτων | [καὶ] Ὅ | Ἐφορὸς Ἀρχαιοτήτων | Β. Θεοφανείδης».

[Ἀριστερά:] «Υ. Γ. | Πρὸ μικροῦ ὁ φύλαξ Κνωσσοῦ ἀνέφερον, ὅτι τὴν 17ην φθίνοντος, οἱ αὐτοὶ στρατιῶται τῆς φρουρᾶς τοῦ στρατηγοῦ ἐπέστρεψαν εἰς τὸ στρωματογραφικὸν Μουσεῖον ξύλινον δίσκον περιέχοντα μικρὰ καὶ μεγάλα ἀντικείμενα, προφανῶς ἀποτελοῦντα μέρος ἐκ τῶν προηγουμένως κατ' ἐντολὴν τοῦ στρατηγοῦ ἀφαιρεθέντων. Αἱ κλεῖδες δὲν παρεδόθησαν εἰσέτι. | Ν. Πλάτων Β. Θεοφανείδης

Σημείωμα ἀπὸ 18 Σεπτεμβρίου 1941 τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων Ἀντ. Κεραμοπούλλου.

Διεύθυνσις Ἀρχαιοτήτων | καὶ Ἱστορικῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος | Ὑπουργεῖον Ἐπιμελημάτων καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας | Ἀθῆναι |

Σήμερον 18 Σεπτ. 1941 ἦλθεν εἰς τὸ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ γραφεῖον μου ὁ κ. v. Schönebeck μετὰ τοῦ κ. Kraiker καὶ μοῦ εἶπεν ὅτι μεταβὰς εἰς Κρήτην διεπίστωσε δυστυχῶς, ὅτι ὅ,τι συνέβη εἰς τὴν Δῆλον, συνέβη καὶ ἐν Κρήτῃ, ἔνθα ὁ κατακτη-

τῆς τῆς νήσου στρατηγός (ἐλησμόνησα τὸ ὄνομα) ἀπεκόμισεν ἐκ τοῦ Μουσείου τοῦ Ἡρακλείου ἀρχαῖά τινα. Μὲ καθησύχασεν ὅμως ὁ κ. v. Schönebeck εἰπὼν ὅτι ἔλαβεν ὅλα τὰ δέοντα μέτρα καὶ θὰ ἐπιστραφῶσι τὰ ἀποκομισθέντα. Ἔγγραφον δὲν θὰ στείλῃ. | Ἄ. Δ. Κεραμόπουλλος

[Τὸ μόνο ἀπὸ τὰ μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος ποὺ λειτουργήσε κατὰ τὴν Κατοχὴ εἶναι τοῦ Κεραμεικοῦ. Ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ μουσεῖα, τὸ περιεχόμενό του εἶχε ἀποκρυβεῖ, οἱ Γερμανοὶ ὅμως δὲν ἦταν μόνον ἐπίμονοι ἀλλὰ ἀπειλητικοὶ ἀπέναντι στὴν Ὑπηρεσία, ἡ ὁποία ἀναγκάστηκε νὰ ὑποταχθεῖ καὶ νὰ τὸ ἀνοίξει γιὰ τὸ κοινό.

Στις 9 Νοεμβρίου 1941 κατὰ τὴν ξενάγησι Γερμανῶν στρατιωτικῶν ἀπὸ τὸ μέλος τοῦ DAI Kurt Gebauer κλάπηκε ἓνας πῆλινος μελανόμορφος πίνακας μὲ παράστασι πρόθεσις νεκροῦ. Στὸ ἔγγραφο φαίνεται ἡ κακὴ συμπεριφορὰ κάποιων Γερμανῶν ἀρχαιολόγων καὶ ἡ πιθανὴ συνεργασία φύλακος μὲ τοὺς Γερμανούς].

Α.Π. Ἐμπ. 36· 14 Νοεμβρίου 1941. Ὁ Διευθυντὴς τῆς Ἀκροπόλεως Γιάννης Μηλιάδης πρὸς τὴ Διεύθυνση Ἀρχαιοτήτων.

« Ἐφορεία Ἀρχαιοτήτων Α Περιφέρειας | Ἀττικῆς καὶ Μεγαρίδος | Ἀριθ. Πρωτ. 36 | Ἀθῆναι 14-11-41 | Πρὸς | τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον Ἱερσηκευμάτων καὶ Ἑθν. | Παιδείας | Δ/σιν Ἀρχαιοτήτων

Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω τὰ ἐξῆς. Τὴν παρελθοῦσαν Πέμπτην 13 τρ. ὁ ἐπιμελητὴς κ. Κοντολέων μοῦ ἀνέφερεν ὅτι τὴν προηγουμένην ἡμέραν [Τετάρτη 12 Νοεμ.] εὕρισκόμενος εἰς τὸ Μουσεῖον Κεραμεικοῦ ἤκουσε τὸν Γερμανὸν ἀρχαιολόγον κ. Gebauer νὰ λέγη εἰς ὁμάδα Γερμανῶν ἀξιωματικῶν τοὺς ὁποίους ὁδηγεῖ ὅτι τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν ἐκλάπη ἐκ τοῦ Μουσείου Κεραμεικοῦ ἓν ἀρχαῖον. Ἐκάλεσα ἀμέσως τὸν φύλακα Κεραμεικοῦ Κ. Κασανδρῆν καὶ ὑπέβα-

λα αὐτὸν εἰς λεπτομερῆ ἀνάκρισιν ἣτις ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ ἰδίου καὶ διαβιβάζεται πρὸς τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον συνημμένως. Ἐκ τῆς ἀνακρίσεως ἐξάγεται λεπτομερέστατα τὸ ὄλον ἱστορικὸν τῆς ὑποθέσεως ὥστε δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ἐπαναλάβω τὰ αὐτὰ ἐνταῦθα.

Πρόκειται περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Εὐρετ. Μουσείου Κεραμ. 677 πηλίνου γραπτοῦ μελανομόρφου πίνακος εἰκονίζοντος πρόθεσιν νεκροῦ ἀνακαλυφθέντος τὸ 1935 διαστάσεων 0.245 × 0.167 μ. Ἡ κλοπὴ κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἔλαβε χώραν τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς 9-11-41.

Κατόπιν αὐτοψίας μου ἔχω νὰ προσθέσω συμπληρωματικῶς ὅτι ἡ θέσις ὅπου εὐρίσκετο κρεμασμένος ὁ πίναξ ἀπέχει περὶ τὸ μέτρον ἀπὸ τὸ χαμηλὸν παράθυρον τῆς αἰθούσης καὶ ἦτο εὐκολώτατον νὰ δοθῆ διὰ τοῦ παραθύρου εἰς ἄλλο πρόσωπον ἐκτὸς τοῦ Μουσείου ἢ νὰ ριφθῆ καὶ ν' ἀναληφθῆ καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου προσώπου ἀπ' ἔξω. Ἡ ἀντιληφθεῖσα τὴν κλοπὴν σύζυγος τοῦ φύλακος Κασσανδρῆ διαπιστώνει ὅτι εὔρε (τὴν Δευτέραν ὅμως) τὸ παράθυρον κλειστόν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει σημασίαν διότι τὰ χαμηλὰ ταῦτα παράθυρα ἀνοίγουν καὶ κλείουν εὐκολώτατα. Τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ τὰ σχετικὰ διαβιβάζω ὑμῖν διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους.

1. Διὰ νὰ τὴν παραπέμψητε εἰς τὴν Εἰσαγγελίαν ἐὰν νομίζετε τοῦτο σκόπιμον. Θὰ τὸ εἶχον κάμη βεβαίως ἐγὼ ἀλλὰ λόγῳ τῶν σημερινῶν συνθηκῶν καὶ ἐπειδὴ τὸ πᾶν συμβάλλει εἰς τὸ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ κλοπὴ ἔλαβε χώραν καθ' ἣν στιγμὴν εὐρίσκοντο μόνοι ἐν τῷ Μουσείῳ ἀξιωματικοὶ τῶν στρατῶν κατοχῆς καὶ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος νομίζω ὅτι τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον μόνον δύναται νὰ ὑποδείξῃ ποίαν συνέχειαν δεῖον νὰ λάβῃ ἢ ὑπόθεσις.

2. Διὰ νὰ γνωρίσητε τὸ συμβὰν εἰς τὴν εἰδικὴν ἐπίσημον στρατιωτικὴν Γερμανικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Προστασίας Μνημείων ὡς ἀρμοδίαν, διότι πιθανὸν δὲν ἔλαβε γνῶσιν τοῦ πράγματος ἀπὸ μέρους τοῦ πρώτου πληροφορηθέντος τὴν κλοπὴν Γερμανοῦ ἀρχαιολόγου ἀξιότιμου κ. Gebauer. Ἐνταῦθα ἐκφράζω τὴν βαθυτάτην λύπην διότι ὁ αὐτὸς συνάδελφος δὲν ἔκρινε σκόπιμον καὶ συναδελφικὸν οὐδὲ τὸν Διευ-

θυνητήν τοῦ Μουσείου νὰ εἰδοποιήσῃ δι' ἔν τόνσον σοβαρόν συμβάν.

3. Διὰ νὰ διαπιστωθῇ πόσον δίκαιον εἶχομεν ὑποστηρίζοντες ὅτι δὲν πρέπει ὑπὸ τὰς σημερινὰς πολεμικὰς συνθήκας νὰ ἀνασυγκροτηθοῦν τὰ Μουσεῖα καὶ νὰ ἀνοιχθοῦν εἰς ἐπισκέπτας.

4. Διὰ νὰ διαπιστωθῇ ὅτι τὸ Μουσεῖον Κεραμικοῦ ὡς εἶναι κτισμένον καὶ διατεταγμένον οὐδεμίαν ἀσφάλειαν παρέχει εἰς τὰ ἀντικείμενα.

5. Διὰ νὰ παραπεμφθῇ ὁ φύλαξ Κ. Κασσανδρῆς μὲ τὸ ἐρώτημα ἀπολύσεως εἰς τὸ Συμβούλιον α) διότι εἶνε ὑπεύθυνος διὰ τὴν κλοπὴν διότι οὔτε τοὺς ἐπισκέπτας παρηκολούθησεν οὔτε μετὰ τὴν ἀναχώρησίν των ἐπεθεώρησε τὸ Μουσεῖον καὶ β) διότι ἐνῶ ἀντελήφθη τὴν ἐπομένην τὴν κλοπὴν παρῆλθον ὀλόκληροι ἡμέραι καὶ δὲν ἀνέφερε ταύτην – ὡς ἔχει ρητὰς διαταγὰς – εἰς τὸν προϊστάμενόν του (νόμος 1947 ἄρθρον II παρ. 6 ἐδάφ. δ). Δὲν παραλείπω νὰ προσθέσω ὅτι καὶ πρὸ μηνὸς ὁ αὐτὸς φύλαξ παρετηρήθη ὑπ' ἐμοῦ διότι δὲν ἀνέφερε διάφορα συμβάντα ἐν τῷ Κεραμικῷ. Ἐπίσης πρὸ μηνῶν συνέβησαν εἰς τὸν Κεραμικὸν κλοπαὶ ὑλικοῦ χωρὶς ν' ἀντιληφθῇ τίποτε ὁ φύλαξ.

Τέλος παρακαλῶ τὸ Σὸν Ὑπουργεῖον ἐὰν ἐπιδοκιμάξῃ τὰς ὑπὸ τοῦ κ. Kübler δοθεῖσας εἰς τὸν φύλακα διαταγὰς περὶ κλεισίματος τοῦ Μουσείου ἐφόσον ὁ ὡς ἄνω ἐπιστήμων δὲν ἔχει τὴν ἐπίσημον ιδιότητα ἣν ἔχει ἡ Στρατιωτικὴ ὑπηρεσία προστασίας τῶν Μνημείων νὰ μὲ διατάξῃ σχετικῶς γνωρίζουσα συγχρόνως καὶ ἐὰν ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ διευθύνω τὸ Μουσεῖον Κεραμικοῦ. | Εὐπειθέστατος | Ὁ Ἐφορος Ἀρχ/των Ἀκροπόλεως | Ι. Μηλιάδης».

[Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1941 μὲ τὸ ΝΔ 304/1941 «Περὶ ὀργανώσεως ὑπηρεσίας τῶν Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ τῆς Ἀρχαιολογίας παρὰ τῇ Γενικῇ Διοικήσει Μακεδονίας», ἡ Βόρειος Ἑλλάς γιὰ λόγους προφανεῖς, ἀπέκτησε, ἀρχαιολογικῶς, κάποια περιορισμένη αὐτονομία. Τῇ διεύθυνση τῆς νέας Ὑπηρεσίας ἀνέλαβε ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο ὁ Ἀντώνιος Κεραμόπουλος,

διότι ήταν ο έμπνευστής της νέας αυτής μονάδας, και είχε εργασθεί στη Μακεδονία από την οποία καταγόταν.

Το έγγραφό του προς τον Γενικό Διοικητή είναι παράδοξο και άνεδαφικό. Δείχνει ιδιαίτερη φροντίδα για τη σύνταξη του, πού είναι περιγραφική και κάπως λυρική. Υποδεικνύει τη φροντίδα πού πρέπει να επιδειχθεί προς τα βυζαντινά μνημεία της Θεσσαλονίκης. Το παράδοξο και άνεδαφικό άφορᾷ την κατάσταση πού επικρατούσε στην Ελλάδα στο τέλος του 1941. "Ήδη στην Αθήνα από τον Οκτώβριο είχαν αρχίσει να χάνονται τα τρόφιμα: «6 Οκτωβρίου 1941 | Τα έπισιτιστικά πολύ άσχημα. Τα 60 δράμια ψωμί έγιναν από την Τετάρτη 30! Δηλαδή πείνα. Γιατί δέν υπάρχει τίποτε. Ούτε κρέας, ούτε ψάρι, ούτε ζυμαρικά, ούτε λαχανικά, ούτε τυρί, αύγά, κρεμμύδια, έλιές. Δέν είναι ύπερβολή. Δέν υπάρχει τίποτε! Τα κρύβουν; Τα παίρνουν όλα οι Γερμανοί; Κανεεις δέν ξέρει.- - Τα πρόσωπα έχουν χλωμιάσει. Ο κόσμος ταραγμένος, ανήσυχος, πεινασμένος».

«Κυριακή, 14 Δεκεμβρίου 1941. | Ή έπισιτιστική κατάσταση οίκτηρή. Τα μπακάλικα έχουν στα ράφια τους μόνο μουστάρδες - - Ή Ελλάδα όλόκληρη ζει με μαύρη αγορά».

«Τετάρτη, 28 Ίανουαρίου 1942. | Από προχθές ή Αθήνα είναι χωρίς ψωμί. Ή πείνα είναι ζωγραφισμένη στα περισσότερα πρόσωπα πού βλέπεις στο δρόμο. Χτές, - - - είδα τρεις ανθρώπους, πεσμένους χάμω, ακίνητους. Δέν σταμάτησα. Χωρίς καμιά συγκοινωνία, χωρίς τράμ, χωρίς ταξί, πώς να βοηθήσεις;»⁵.

Ένώ επικρατούσε αυτή ή κατάσταση ο Κεραμόπουλλος συνιστούσε άναστήλωση των έκκλησιών της Θεσσαλονίκης, έργο πού έως σήμερα, 75 χρόνια άργότερα, ίσως δέν έχει ολοκληρωθεί. Ήβλεπε τα πράγματα άπλά ή, καλύτερα, άπλοϊκά. Κατά το συνήθειο των ύπηρεσιακων μανδρινων, θέλησε να δείξει ζήλο άπέναντι στον Ύπουργό Γενικό Διοικητή Μακεδονίας, ως Προϊστάμενος της Διευθύνσεως Ίστορικων Μνημείων και Αρχαιολογίας. Ή κατάσταση, αρχαιολογικώς, στη Μακεδονία εκείνη την εποχή, και στη Θεσσαλονίκη, ήταν περισσότερο χλώδης και επικίνδυνη άπ' ό,τι στη Νότιο Ελλάδα. Το να αρχίσει το μεγαλεπήβολο σχέδιο του

Κεραμόπουλλου φαίνεται σήμερα ως φαντασία. Ἐνδιαφέρον ἔχει τὸ διδακτικὸ ὕφος τῆς ἔκθεσης].

Α.Π. 92144· 22 Δεκεμβρίου 1941. Ὁ Διευθυντῆς Ἱστορικῶν Μνημείων καὶ Ἀρχαιολογίας Ἄντ. Κεραμόπουλλος πρὸς τὸν Ὑπουργὸ Γενικὸ Διοικητὴ Μακεδονίας Β. Σιμωνίδη.

«Ἑλληνικὴ Πολιτεία | Γενικὴ Διοίκησις Μακεδονίας | Διεύθυνσις Ἱστορ. Μνημείων | καὶ Ἀρχαιολογίας | Ἀριθ. 92144 | Ἐν Θεσ/νίκῃ τῇ 22 Δεκεμβρίου 1941 | Πρὸς | τὸν Κύριον Ὑπουργὸν Γενικὸν | Διοικητὴν Μακεδονίας. |

Ἡ ὄψιμος ἴδρυσις τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης γενομένη ἐν χρόνῳ καθ' ὃν καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς Μακεδονίας εἶχε παρέλθῃ, εἶναι αἰτία, δι' ἣν οὔτε ἡ ἐξέλιξις τῆς ἀρχαίας τέχνης συναντᾶται ἐνταῦθα οὔτε μεγάλα ἀρχαίου ρυθμοῦ ἔνδοξα οἰκοδομήματα ἐκόσμησαν αὐτήν. Ἐκτίσθη ἐν χρόνῳ πολέμων ἐμφυλίων ὑπὸ τε στενὴν Μακεδονικὴν ἔννοιαν καὶ ὑπὸ εὐρυτέραν Ἑλληνικὴν δὲν ἦτο δὲ πρωτεύουσα τῆς χώρας ἀνέκαθεν.

Ἡ ἀκμὴ τῆς Θεσσαλονίκης ἔρχεται βραδύτερον· πρῶτον κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὅτε ἡ πόλις αὕτη παρευδοκίμησασα τὰς ἄλλας παλαιὰς Μακεδονικὰς πόλεις ἐγένετο πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας· καὶ δεύτερον κατὰ τοὺς Βυζαντιακοὺς. Οἱ Ῥωμαϊκοὶ χρόνοι κατέλιπον λείψανα εἰς τὰ βαθέα συνήθως στρώματα τοῦ ἐδάφους κεκρυμμένα, λίαν βεβλαμμένα καὶ δυσχερῶς δυνάμενα νὰ ἀποκαλυφθῶσι. Οἱ Βυζαντινοὶ ὅμως χρόνοι ἐκόσμησαν σπουδαίως τὴν πόλιν ταύτην ὥστε νὰ εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ δεσπότης χαρακτῆρ αὐτῆς ὀρώμενος ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης εἶναι ἐκδήλως Βυζαντιακός. Ἐὰν τοῦτο δὲν γνωρίζωμεν ἢ δὲν βλέπωμεν, σημαίνει ὅτι δὲν ἐνδιαφερόμεθα διὰ τὴν πόλιν. Ἄλλ' ἐὰν τὸ γνωρίζωμεν καὶ ἂν τὸ βλέπωμεν, τότε ἔχομεν ὑποχρέωσιν ἀναπόφευκτον νὰ μεριμνήσωμεν περὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ χαρακτῆρος τούτου τῆς πόλεως.

Τὰ Βυζαντιακὰ μνημεῖα τῆς πόλεως ταύτης ἔχουσι τὸ πλεονέκτημα ὅτι εἶναι ἐκ τῶν ἀρίστων ἀντιπροσώπων ἐνός

τῶν σπουδαιοτάτων πολιτισμῶν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἀνήκουσιν εἰς πάσας τὰς ἐποχὰς αὐτοῦ.

Ἔχομεν δηλ. βασιλικὰς ὡς ὁ Ἅγ. Δημήτριος καὶ ἡ Ἀχειροποίητος, ἐνθυμιζούσας τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνικοὺς ναοὺς, ἔχομεν τρουλλωτὰς καὶ θολωτὰς καὶ καμαρωτὰς ἐκκλησίας ἀντιπροσώπους τῆς γνησίας Βυζαντιακῆς δημιουργίας, καὶ μεγάλας ἀνηκούσας εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τοῦ κράτους ὡς ἡ Ἅγ. Σοφία, καὶ μικρὰς ἀνηκούσας εἰς τοὺς ἔπειτα χρόνους ὡς οἱ Ἅγ. Ἀπόστολοι, ἡ Παναγία τῶν Χαλκέων καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

Πᾶσαι αὗται αἱ ἐκκλησίαι ὑπέστησαν μεταβολὰς καὶ βλάβας εἴτε ἐκ μεταποιήσεως εἰς μωαμεθανικὰ τεμένη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας εἴτε καὶ ὑπὸ μόνου τοῦ χρόνου. Ἀλλὰ τὰ παθήματα ταῦτα καὶ αἱ παραμορφώσεις δὲν πρέπει νὰ μειώσωσιν μῆτε τὸν σεβασμὸν μῆτε τὴν στοργὴν μας πρὸς τὰ προγονικὰ μνημεῖα, ὡς δὲν μειοῦται ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ἀγάπη μας πρὸς τὴν μάμμην μας ἔνεκα τῆς σβεσθείσης δρόσου τῶν παρειῶν της, ἔνεκα τῶν λευκῶν τριχῶν καὶ τῶν ρυτίδων της.

Πόσον ὄμως κάλλος δύνανται νὰ ἀνακτήσωσι τὰ ἀρχιτεκτονήματα ταῦτα τῆς Θεσσαλονίκης ἂν τύχωσιν ἐπιμελείας καὶ καθάρσεως καὶ ἀναστηλώσεως, δεικνύει ἡ Ἅγ. Σοφία καὶ ἡ Παναγία τῶν Χαλκέων ἀληθινὰ κοσμήματα τῆς πόλεώς μας. Παρόμοιος μαργαρίτης ἢ ἀδάμας δύναται νὰ ἀναδειχθῆ καὶ πᾶσα ἄλλη παλαιὰ ἐκκλησία, ἂν ἀπαλλαγῆ τῆς πύεσεως τῶν πέριξ χωμάτων καὶ κτηρίων εἴτε παλαιῶν εἴτε καὶ νεωτέρων καὶ ἐξαρθῆ ἐκάστη ἐν μέσῳ πλατείας ἀπηλλαγμένης βεβήλων οἰκοδομημάτων. Τότε ἐκάστη ὑψουμένη ἐλευθέρα νὰ ἀπευθύνῃ τὴν γλῶσσαν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν γραμμῶν της κατ' εὐθειᾶν καὶ ἀνεμποδίστως εἰς τοῦ θεατοῦ τὴν ψυχὴν, ἣτις εἶναι πεπλασμένη ἐκ Θεοῦ νὰ αἰσθάνηται τὴν συμμετρίαν καὶ τὴν ἁρμονίαν εἴτε ἐν τόπῳ εἴτε ἐν χρόνῳ.

Κατὰ ταῦτα εἶναι καθήκον στοιχειώδους φιλοπατρίας νὰ μεριμνήσωμεν ὥστε πάντα τὰ τοιαῦτα μνημεῖα νὰ ἐλευθερωθῶσι πάσης καταπιεστικῆς γειτονίας των, ἀπομονωθῶσιν ἐν μέσῳ πλατειῶν, αἵτινες θὰ ἀναδείξωσιν αὐτὰ ἀνταξίως τῆς σημασίας των, ἐν ᾧ συγχρόνως θὰ εἶναι ἀναπνοαὶ τῶν συν-

οικιῶν ἐπιβάλλουσαι ἀνάλογον πλαισίωσιν διὰ εὐγράμμων οἰκοδομημάτων ἀντὶ τῶν σημερινῶν ἡρειωμένων πολλαχοῦ καλυβῶν καὶ ρυπαρῶν προαυλίων.

Ὅταν τοῦτο γίνη, τότε ὁ ἱστορικὸς καλλιτεχνικὸς χαρακτῆρ τῆς πόλεως θὰ εἶναι ἔντονος ὁ δὲ σημερινὸς πολιτισμὸς τῆς πόλεως, ὅστις, τώρα προσβάλλεται καὶ τιτρώσκεται ἔνεκα τῆς ἀμελείας ἡμῶν πρὸς τὰ ἀθάνατα μνημεῖα, θὰ ἐκδηλωθῇ καθαρὸς καὶ θὰ ἐπαινεῖται.

Σημειωτέον ὅτι ἡ πόλις Θεσσαλονίκη δὲν εἶναι κτῆμα μόνον τῶν σημερινῶν κατοίκων της· ἦτο ἐξ ἴσου κτῆμα τῶν παρελθουσῶν γενεῶν, ὡς θὰ εἶναι ὡσαύτως κτῆμα τῶν μελλουσῶν νὰ ἔλθωσι μεθ' ἡμᾶς. Αἱ γενεαί, αἵτινες ἔκτισαν τὰς ἐκκλησίας της, ἔδωκαν τὸ δικαίωμα εἰς πάντας τοὺς μεταγενεστέρους τῶν νὰ καυχῶνται, ὅτι οἱ πρόγονοὶ τῶν ἐκεῖνοι ἦσαν ποτὲ πρωτοπόροι τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐκληροδότησαν τοιαῦτα καλλιτεχνήματα εἰς τὴν ἀνθρωπότητα μὲ θεματοφύλακα τὴν πόλιν μας. Ἄν αἱ ἔπειτα ἐλθοῦσαι πρὸ ἡμῶν γενεαὶ δὲν ἔδειξαν τὴν προσήκουσαν φροντίδα περὶ τῆς πολυτίμου κληρονομίας, εἶναι δεδικαιολογημένοι ἐπειδὴ ἦσαν πολιτικῶς δοῦλοι. Ἡμεῖς ὅμως σήμερον εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ δὲν ἔχομεν δικαιολογίαν νὰ ἀμελήσωμεν τὸ καθήκον μας εἴτε κυβερνήσις λεγόμεθα, εἴτε δήμος εἴτε ὑπάλληλος εἴτε ἀπλοῦς πολίτης. Δὲν θὰ ζητήσωμεν εὐθύνας διατὶ ἐπὶ δύο δεκαετίας καὶ πλέον ἠδρανῆσαμεν, ἀλλὰ θὰ εἴμεθα ἀνάξιοι θεματοφύλακες τοιαύτης ἐθνικῆς κληρονομίας, ἀνάξιοι ἄρχοντες καὶ πολῖται, ἂν δὲν ἐπιληφθῶμεν τώρα ἀμέσως καὶ δὲν ἀρχίσωμεν ἐργαζόμενοι κατὰ τὸ ἀνωτέρω πνεῦμα μετὰ συστήματος, ὥστε ἐντὸς χρονικοῦ τινος ὀρίου νὰ ἐκτελεσθῇ πρόγραμμα ἀναστηλώσεως καὶ ἀναδείξεως πάντων τῶν μνημείων τῆς πόλεως πρὸς τιμὴν τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ μας.

Τὸ πρόγραμμα τοῦτο δύναται νὰ καταρτισθῇ ἢ ὑπὸ τοῦ Δήμου ἢ ὑπὸ ἐπιτροπείας ἀποτελουμένης ἐξ ἀντιπροσώπων τῆς τεχνικῆς ὑπηρεσίας τοῦ κράτους, τοῦ σχεδίου πόλεως, τοῦ Δήμου καὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας, ἐγκρινόμενον δὲ νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Δήμον ἵνα ἐφαρμόσῃ αὐτὸ ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ κράτους. Ἀπὸ τοῦδε

ὅμως νομίζω, ἐπιείγει νὰ ἐπιληφθῶμεν τῆς μερίμνης περὶ τῶν μνημείων, ἅτινα ἀπειλεῖ περισσότερον ἢ ἀνοικοδομητικὴ ὄρμη τῆς πόλεως, ὡς εἶναι π.χ. ἡ Ἀχειροποίητος, ἣτις γειτνιάζει πρὸς τὴν Ἑγνατίαν ὁδόν, σπουδαιοτάτην ἀρτηρίαν, ἔνθα αἱ ἰσχυραὶ ἐλπίδες τοῦ κέρδους ἀπειλοῦν νὰ ἀποκλείσουν ὀριστικῶς τὸ ἐπιφανὲς μνημεῖον. Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ληφθῇ ἀπόφασις νὰ ἀπαλλοτριωθῶσι πρῶτιστα καὶ κατεδαφισθῶσι πάντα τὰ κτήρια, ὅσα κρύπτουσι τὴν θεάν τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Ἑγνατίας. Ἐν συνεχείᾳ δὲ νὰ ἐκταθῇ ἡ φροντίς εἰς ἄλλα εὐρισκόμενα μνημεῖα ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους στενοχωρίας ἢ καὶ ἀπειλούμενα ὑπὸ ἐνδεχομένης παρ' αὐτὰ πυρκαϊᾶς ὡς συνέβη εἰς τὸν Ἅγιον Δημήτριον. | Εὐπειθέστατος | Ὁ Διευθυντὴς τῶν Ἱστορ. Μνημείων καὶ | τῆς Ἀρχαιολογίας | Ἀ. Δ. Κεραμόπουλος.

1. Ὁ Μέντωρ 31, 1994, 172.
2. Αὐτόθι 113-116.
3. Αὐτόθι.
4. Φιλίστωρ 1996.
5. Ἑλένης Βλάχου, *Πενήντα καὶ κάτι Α'* (Ζῆδρος 1991) 131, 134, 135.

οὐ πάνυ γε ῥάδιόν ἐστιν εὐρεῖν ἔργον ἐφ' ᾧ οὐκ ἂν τις αἰτίαν ἔχοι. χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι ποιῆσαι ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν, χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντα μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν.

Ξενοφ. Ἀπομν. 2, 8, 5

ΤΟ ΑΓΑΛΜΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Ἡ ἐπετειακὴ ἀνθολόγησις ἐγγράφων τῆς Κατοχῆς τελειώνει μὲ τὴ μεγαλεπήβολη ἔκθεσι τοῦ Ἀντ. Κεραμόπουλλου πρὸς τὸν Γενικὸ Διοικητὴ Μακεδονίας. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ ἄλλα οὐσιαστικὰ ζητήματα τῆς Ὑπηρεσίας τὰ χρόνια ἐκεῖνα (ὄχι τόσο σοβαρὰ ὅσο τῶν τάφων τοῦ Ἡφαιστίου καὶ τοῦ οὐραγοῦ τοῦ Ἀριστοτέλη ἢ τοῦ θρόνου τοῦ Ἀγαμέμνωνος). Ἔνα ἦταν τοῦ ἀγάλματος τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἀπὸ τὶς ἀρχαιότητες ποὺ οἱ Γερμανοὶ μὲ διάφορους τρόπους πῆραν κατὰ τὴν Κατοχὴ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, γνωστότερο εἶναι, πιστεύω, τὸ γυναικεῖο εἰκονιστικὸ ἄγαλμα ἀρ. 1943 τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης, τοῦ τύπου τῆς Μικρῆς Ἡρακλειώτισσας¹. Ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας πρῶτος τὸ μνημονεύει μὲ σαφήνεια ὁ Χαράλαμπος Μακαρόνας². Τὸ ἄγαλμα βρέθηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, ποὺ ἔσκαβαν στὴν Πλατεία Δικαστηρίων τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν Μάρτιο 1944, γιὰ νὰ κατασκευάσουν καταφύγια. Τὸ παράδωσαν στὴν Ὑπηρεσία ἀλλὰ στὶς 31 Μαΐου τὸ πῆραν πίσω καὶ τὸ ἔστειλαν στὴ Βιέννη. «Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ πολέμου καὶ κατόπιν ἡμετέρων ὑποδείξεων ἀνευρέθη ὑπὸ τῶν ἀμερικανικῶν στρατευμάτων εἰς τὸ ἀλατωρυχεῖον Bad Aussee παρὰ τὸ Salzburg»³. Μὲ τὴν ὀλοκλήρωσι τῶν γραφειοκρατικῶν στρατιωτικῶν διαδικασιῶν τὸ ἄγαλμα γύρισε στὴ Θεσσαλονίκη. Γιὰ τὴν ἐπανέυρεση τοῦ ἀγάλματος ὑπάρχει καὶ ἄλλη ἐκδοχὴ, γερμανικὴ, ὑποθέτω ἄγνωστη ἕως τώρα. Ὁ Wilhelm Kraiker, διάδοχος τοῦ von Schoenebeck στὴ Διεύθυνση τῆς Kunstschutz στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν Κατοχὴ⁴, ἔγραψε ἀπὸ τὴ Χαϊδελβέργη μεγάλη ἐπιστολὴ στὸν Ἀντώνιο Κεραμόπουλλο, Διευθυντὴ Ἀρχαιοτήτων ἀπὸ τὸ 1941 ἕως τὸ 1949. Ἡ ἐπιστολὴ χρονολογεῖται στὶς 27 Ἰουνίου 1947 καὶ ἀποτελεῖ σύντομο σχολιασμὸ τοῦ μικροῦ βιβλίου *Ζημίαι τῶν Αρχαιοτήτων ἐκ τοῦ Πολέμου καὶ τῶν Στρατῶν Κατοχῆς*⁵, στὸ ὁποῖο πολὺ σύντομα ἀναφέρεται ὅτι στὶς 31 Μαΐου 1944 Γερμανοὶ στρατιῶτες ἀφαίρεσαν ἀπὸ τὸ Μουσεῖο Θεσσαλονίκης (Ἅγιος Γεώργιος - Ροτόντα) τὸ ἄγαλμα. Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Kraiker παραθέτω σὲ ὑπηρεσιακὴ μετάφραση (τὸ πρωτότυπο τῆς ἐπιστολῆς δὲν μοῦ εἶναι γνωστὸ) τὸ τμήμα ποὺ ἀφορᾷ τὴν εὔρεση στὴν Αὐστρία τοῦ ἀγάλματος:

Τὸ ἄγαλμα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ ἀνεύρεσή του.

«Ἐτοι μένει ὡς μοναδικὴ περίπτωση [ἐξαγωγῆς ἀρχαίου] ἢ μεταφορὰ ἑνὸς μεγάλου, πραγματικὰ σημαντικοῦ ἔργου, τοῦ ρωμαϊκοῦ γυναικείου ἀγάλματος τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ μεταφορὰ ἔγινε τότε παρὰ τὴν διαμαρτυρία μου, γιὰ τὴν ὁποία ἐγὼ τότε κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ τηλεφωνήματός σας σὰς πληροφόρησα καὶ παρὰ τὴν διαμαρτυρία τοῦ τότε ἐντεταλμένου γιὰ τὴν προστασία τῶν ἔργων τέχνης στὴν ἀνωτάτη διοίκηση τοῦ στρατοῦ, ἡ ὁποία γιὰ τὶς τότε συνθήκες θεωρήθηκε ὡς πολὺ τολμηρὴ, δεδομένου ὅτι ἡ ὑπόδειξη γιὰ τὴν μεταφορὰ προῆλθε ἀπὸ τὸ γενικὸ ἐπιτελεῖο τοῦ Führer. [Κατὰ ἀνυπόγραφο σημεῖωμα τῆς Ὑπηρεσίας «τὸ παρέλαβον γιὰ νὰ τὸ τοποθετήσουν εἰς τὸ καταφύγιον τῆς Oberfeldkommanden διὰ τὴν ἐξαγωγήν του ὑπὸ τῆς Propaganda Kompanie διὰ τὴν ἔκθεσιν τούτου εἰς τὴν Wien»]. Ἡ μεταφορὰ λοιπὸν δὲν βαρύνει οὔτε τὴν Ὑπηρεσία προστασίας ἔργων τέχνης (“Kunstschutz”) οὔτε ὁποιαδήποτε ἄλλη γερμανικὴ στρατιωτικὴ Ὑπηρεσία στὴν Ἑλλάδα. Πέραν αὐτοῦ ἐγὼ διαβεβαίωσα ἐπανειλημμένως προφορικῶς καὶ ἐσῶς καὶ τὸν κύριον Πελεκανίδη, τὸν Ἐφορο τῶν βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Μακεδονίας, ὅτι θὰ χρησιμοποιήσω τὴν ἐπιρροή μου γιὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ ἀγάλματος στὸ ἑλληνικὸ κράτος, πρᾶγμα πὺ συνέβη τὸ 1945. Κάτι πὺ δὲν μπορεῖτε νὰ ξέρετε εἶναι

τὸ γεγονός, ὅτι ἔνεκα αὐτοῦ τοῦ περιστατικοῦ, ἐγὼ ὁ ὁποῖος ἐρχόμενος σὲ ἀντίφαση μὲ τὶς ἀρχές τοῦ σεβασμοῦ τοῦ δικαιώματος ἰδιοκτησίας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐπὶ τῶν εὐρημάτων στὸ ἔδαφός του, ὁ ὁποῖος ἤμουν μέχρι τότε ἡ ἀνωτάτη καθοδηγητικὴ γραμμὴ γιὰ τὴν δραστηριότητα τῆς “Kunstschutz”, ὑπέβαλα αἴτηση στὸν ἐντεταλμένο στὴν ἀνωτάτη διοίκηση τοῦ στρατοῦ γιὰ νὰ μὲ ἀντικαταστήσῃ στὴν διεύθυνση τῆς Kunstschutz στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ μὲ μεταθέσῃ στὴν πατρίδα. Αὐτὴ ἡ μετάθεση διὰ τῆς ἀνακλήσεώς μου στὴν Γερμανία πραγματοποιήθηκε ὄντως, πρὶν ἀπὸ τὴν γενικὴ ὑποχώρηση τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφή μου στὴν Γερμανία, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1945, γνωστοποίησα τὸ περιστατικὸ στὸν ἐπὶ τῶν μνημείων ἀξιωματικὸ ἀνθυπολοχαγὸ Koch στὴν ἐδῶ ἀμερικανικὴ στρατιωτικὴ κυβέρνησις καὶ τοῦ ὑπέδειξα τὸν τόπο ἀπόκρυψης τοῦ ἀγάλματος (τὸν ὁποῖο ἐγὼ ἔμαθα ἀπὸ ἐξωπηρεσιακὸς ὁδούς!) καὶ τοῦ ἔστειλα φωτογραφίες γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ ἀγάλματος. Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἔκθεση τὸ ἄγαλμα ἀνευρέθη μετὰ ἀπὸ αὐτὴν (τὴν ἐνέργεια) καὶ ἐπεστράφη πάλι στὴν Ἑλλάδα».

Ὁ Μακαρόνας γράφει ὅτι ἡ εὔρεση στὴν Αὐστρία τοῦ ἀγάλματος πραγματοποιήθηκε «κατόπιν ἡμετέρων ὑποδείξεων». Ὁ Kraiker γινώριζε καλὰ τὴν ὅλη ἱστορία καὶ θὰ εἶχε πληροφορηθεῖ, ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς ποὺ εἶχαν ἀναμιχθεῖ στὴν ἀπαγωγή καὶ μεταφορὰ τοῦ ἀγάλματος, λεπτομέρειες ἄγνωστες στοὺς Ἕλληνες. Οἱ «ὑποδείξεις» τοῦ Μακαρόνα πρέπει νὰ ὑπονοοῦν τὶς γενικὲς ἐνέργειες τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῶν ἀρχαιοτήτων ποὺ εἶχαν ἀπαχθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἄγαλμα τῆς Θεσσαλονίκης ἦταν μία ἀπὸ τὶς σοβαρότερες περιπτώσεις.

1. Θεοδοσία Στεφανίδου Τιβερίου, *Κατάλογος Γλυπτῶν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης* II ἀρ. 305 σ. 213-216.

2. *Μακεδονικά* 2, 1941-1952, 593.

3. Μακαρόνας, αὐτόθι.

4. Γιὰ πρόσωπα καὶ πράγματα ποὺ σχετίζονται μὲ τὶς ἀρχαιότητες κατὰ τὴν Κατοχὴ βλ. *Ὁ Μέντωρ* 31, 1994.

5. Ἔκδοση τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας 1946, 16.

ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

*Κάποι' οί άνθρωποι
εἶναι κύριοι τῆς τύχης τους. Δὲ φταίει
τὸ ἄστρο μας, φίλε Βροῦτε
ποὺ εἴμαστε δοῦλον· εἶναι δικό μας λάθος¹*

Ἡ σύντομη ἀνθολόγηση ποὺ προηγεῖται εἶναι ἐπετειακὴ. Ἐλπίζω νὰ πραγματοποιήσω τὴν ὑπόσχεση τοῦ 1994, τῆς σύνταξης τῆς ἱστορίας τῶν ἀρχαίων κατὰ τὸ διάστημα 1940-1944. Ἔως τώρα ἔχω δώσει δύο συνοπτικὲς ἱστορίες ποὺ σχηματίζουν ἱκανοποιητικὴ εἰκόνα τῶν πραγμάτων². Τὸ ἐδῶ κείμενο ἀφορᾷ μόνο τὴν ἐπέτειο τοῦ 1941 καὶ γράφηκε ὡς ὑπόμνηση πραγμάτων, ποὺ ἀρκετοὶ ξεχάσαμε καὶ οἱ περισσότεροι δὲν ἔζησαν.

Ἀπὸ τὸν Πόλεμο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὑπενθυμίζεται ἡ πάροδος 75 χρόνων, ἀκολούθησαν πλῆθος γεγονότων δυσάρεστων ἕως καταστρεπτικῶν. Οἱ ἐλπίδες τῶν ἀνθρώπων, ὄχι ὅλων, ὅτι ὁ τόπος θὰ γνώριζε εἰρήνη καὶ ὁμαλότητα, διαψεύστηκαν. Δὲν ὑπῆρξαν βέβαια λιμοὶ οὔτε ἐκτελέσεις, ἀλλὰ οὔτε τάξη καὶ ἡρεμία. Ὁ τόπος ἐξακολούθησε νὰ πιέζεται ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ἀπὸ παράγοντες ποὺ δροῦσαν γιὰ τὸ δικό τους συμφέρον, τὸ καθαρὰ οικονομικό, χρηματικό. Ἔτσι 75 χρόνια μετὰ εἶναι σὰν νὰ ξαναγυρίσαμε πολὺ πίσω, στὴν πρώτη αὐτοκρατορία. Ὁ βασιλιάς Περσέας τῆς Μακεδονίας ἔχει ἠττηθεῖ στὶς 22 Ἰουνίου 168 π.Χ. στὴν Πύδνα καὶ αἰχμάλωτος κόσμησε τὸν θρίαμβο τοῦ Αἰμιλίου Παύλου στὴ Ρώμη (167 π.Χ.). Οἱ πόλεις τῆς Ἠπείρου ἰσοπεδώθηκαν καὶ 150.000 ἐλεύθεροι ἄνθρωποι πούληθηκαν ὡς δοῦλοι. Σήμερα μεταναστεύουν στὴ Δύση. Ὅσοι δὲν συμπαθοῦσαν τοὺς Ρωμαίους, τουλάχιστον τῶν ἀνωτέρων τάξεων, στάλθηκαν ὄμηροι στὴ Ρώμη. Ἡ Ἑλλάδα ἔχασε τὴν ἐλευθερία της καὶ τὸ φημισμένο δημοκρατικὸ ἦθος τῶν Ἑλλήνων ἐξαφανίστηκε. Τὴν οἰκειοθελῆ προσχώρηση στὴν αὐτοκρατορία τῆς Δύσης,

θὰ ἀκολουθήσουν ἕως σήμερα καὶ ἄλλες. Ἡ τελευταία ἔγινε μὲ εὐχαρίστηση καὶ αὐταπάτη.

Τὴν κατάσταση ποὺ δημιουργήθηκε τότε στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴ μάχη τῆς Πύδνας τὴν διηγείται ὁ Τίτος Λίβιος³ καὶ ἀξίζει νὰ παρατεθεῖ ἡ περιγραφή του, ἡ ὁποία παρέχει ὑλικὸ γιὰ σκέψεις καὶ συγκρίσεις.

«Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὑπόθεσης τῆς Αἰτωλίας ὁδήγησε στὸ ἀνώτερο σημεῖο τὰ ἀλαζονικὰ αἰσθήματα ὄλων ἐκείνων, ποὺ ἀνάμεσα στὶς πόλεις καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Ἑλλάδος, εἶχαν ταχθεῖ μὲ τοὺς Ρωμαίους, καὶ ἔφερε σὲ δύσκολη θέση ἐκείνους ποὺ τοὺς βάρυνε ἡ ὑποψία πὺς εἶχαν ὑποστηρίξει τὸν βασιλιά [Περσέα]. Ὑπῆρχαν τρεῖς κατηγορίες πολιτικῶν ἡγετῶν στοὺς Ἕλληνας: οἱ δύο ἀπὸ αὐτές, μὲ τὸ νὰ κολακεύουν καὶ νὰ συνωθοῦνται γύρω ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ἢ νὰ στηρίζονται στὴ φιλία τῶν βασιλέων, καταπίεζαν τὶς πόλεις τοὺς ἐπιδιώκοντας τὸν προσωπικὸ τους πλουτισμό. Ἡ τρίτη ὁμάδα, ἀντίθετα πρὸς τὶς δύο ἄλλες, προσπαθοῦσε νὰ στερεώσῃ τὴν ἐλευθερία καὶ τοὺς νόμους [τῶν πόλεων]. Αὐτοί, οἱ τελευταῖοι, ἀπόκτησαν μεγαλύτερη δημοτικότητα μέσα στοὺς λαοὺς τους, ἀλλὰ οἱ ξένες δυνάμεις τοὺς ἀντιμετώπιζαν μὲ μικρότερη εὐμένεια.

Οἱ φιλορωμαῖοι ἐνθουσιασμένοι ἀπὸ τὶς ρωμαϊκὲς ἐπιτυχίες, ἦταν τότε μόνον ἐκεῖνοι κάτοχοι τῶν δημόσιων ἀξιομάτων καὶ αὐτοὶ μόνον μετεῖχαν στὶς πρεσβεῖες πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Ἦταν πολυάριθμοι καὶ προέρχονταν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο καὶ τὴ Βοιωτία καὶ ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα Κοινὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπαναλάμβαναν ἐπίμονα καὶ κουραστικὰ στοὺς δέκα Ἐπιτρόπους [τῶν Ρωμαίων] τὰ ἐπιχειρήματά τους· διαβεβαίωναν τοὺς Ρωμαίους ὅτι ἐκεῖνοι, ποὺ ἀπὸ ματαιοδοξία εἶχαν ἀνοιχτὰ διαλαλήσει τὴ φιλία τους καὶ τὶς στενὲς σχέσεις τους μὲ τὸν βασιλιά, δὲν ἦταν οἱ μόνοι ποὺ εἶχαν ταχθεῖ μὲ τὸ μέρος του. Πολλοὶ περισσότεροι εἶχαν ὑποστηρίξει μυστικὰ τὶς ἐπιδιώξεις του καὶ μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι διασφάλιζαν τὴν ἐλευθερία εἶχαν στρέψει τὰ Κοινὰ ἐναντίον τῶν Ρωμαίων. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ἔλεγαν οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα,

δὲν θὰ ἦταν νομιμόφρονες πρὸς τὴ Ρώμη, ἐκτὸς κι ἂν τὸ ἠθικὸ τοῦ κόμματός τους συντριβόταν καὶ ἐνισχυόταν τὸ κύρος ὄλων ἐκείνων πού ἡ μόνη τους ἐπιδίωξη ἦταν ἡ ὑποστήριξη τῶν Ρωμαίων»*.

6-27 Ἀπριλίου 2016

1. Σαίξπηρ, Ἰούλιος Καῖσαρ, πράξη 1, σκηνὴ 2, στ. 138-140. Μιλάει ὁ Κάσιος. Μετάφρ. Κλέωνος Καρθαίου (Ἴκαρος 1953). Οἱ στίχοι τοῦ πρωτότυπου: *Men at some time are masters of their fates | The fault, dear Brutus, is not in our stars, | But in ourselves, that we are underlings.*

2. Ὁ Μέντωρ 31, 1994, 69-185· *Πρόχειρον Ἀρχαιολογικὸν* I 302-375 (Ἀθήναι 2013).

3. *Ab urbe condita* XLV 31.

* Ἔνα μῆνα μετὰ (26.5.2016) τὴ συμπλήρωση τῶν 75 χρόνων ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῶν Γερμανῶν στὴν Ἀθήνα καὶ τὴν ἔπαρση τῆς χιτλερικῆς σημαίας στὴν Ἀκρόπολη, ἡ βουλευτὴς τοῦ κυβερνώντος κόμματος κυρία Ἄννα Βαγενᾶ δήλωσε (βλ. *Ποντίκι, Πρῶτο Θέμα, Euro2day*) τὰ ἑξῆς: «Δὲν μᾶς τρομάζουν τὰ 99 χρόνια διάρκειας τοῦ ταμείου Ἀποκρατικοποιήσεων. Ἐδῶ ἡ Ἑλλάδα ἦταν ὑπὸ τουρκικὴ σκλαβιά γιὰ 400 χρόνια καὶ ἄντεξε. Ἔχουμε ὡς λαὸς μεγάλες ἀντοχές». Μετὰ τὸν θόρυβο πού ἔγινε ἡ κυρία Βαγενᾶ δήλωσε: «Ἡ δήλωση πού ἔκανα ἀπευθύνεται σὲ εὐφρεῖς ἀνθρώπους καὶ ὄχι σὲ φαρμακερὰ φίδια». Δὲν εἶναι σαφὴς ἡ ἐξήγηση. Ποιοὶ εἶναι οἱ εὐφρεῖς πού ἐκ τῶν προτέρων θὰ δεχθοῦν σκλαβιά περίπου ὅπως τῆς Τουρκοκρατίας. Φαναριώτες δὲν ἔχουμε, εὐφρεῖς δὲν εἶναι ὅσοι διαμαρτυρήθηκαν, τὸ δηλώνει σαφῶς ἡ κυρία βουλευτὴς. Πρέπει νὰ ὑπάρχει μερίδα κατοίκων τῆς Ἑλλάδας πού ἀρέσκειται σὲ κάποια μοντέρνα παραλλαγή τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ οἱ ὁποῖοι θὰ ἀντέξουν 99 χρόνια Εὐρωκρατίας. Καὶ θὰ εἶναι, ὑποθέτω, εὐχαριστημένοι. Ἀπόγονοι Κοτζαμπάσηδων καὶ Ὀσποδάρων ἴσως. Ἡ κυρία βουλευτὴς ὅπως προκύπτει, συντακτικῶς, ἀπὸ τὴ δήλωσή της, θὰ ἀντέξει καὶ μάλιστα καὶ τὰ 99 χρόνια.

ΔΙΚΑΙΟΣ Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ

(1917 - 9 Μαρτίου 2016)

Στις 9 Μαρτίου, Τετάρτη, απέθανε ο παλαιός εταῖρος μας (ΑΜ 373) Δικαῖος Βαγάκη Βαγιακάκος, φίλος ἀφοσιωμένος στήν Ἑταιρεία. Γεννημένος στήν Κοίτα τῆς Μάνης, μετὰ τὶς ἐγκύκλιες σπουδές του στὸ χωριό του καὶ στήν Ἀρεόπολη φοίτησε στὸ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο. Τὸ πτυχίο τὸ ἔλαβε τὸ 1937. Τὰ δύο ἐπόμενα χρόνια ὑπηρέτησε τὴ στρατιωτικὴ θητεία του καὶ τὸ τρίτο, τὸ 1940, ἐπιστρατεύτηκε καὶ πολέμησε στὸ Ἀλβανικὸ μέτωπο ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ Πολέμου, μάλιστα παρασημοφορήθηκε μὲ τὸν Πολεμικὸ Σταυρὸ Γ΄ τάξεως. Ἀλλὰ μὲ τὴ λήξη τοῦ Πολέμου καὶ τῆς Κατοχῆς δὲν τελείωσαν οἱ στρατιωτικὲς του ἀσχολίες. Μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωση ἐπιστρατεύτηκε καὶ πάλι καὶ ὑπηρέτησε στὸ Φρουραρχεῖο Ἀθηνῶν.

Ἀπὸ τὰ γυμνασιακὰ του χρόνια ἄρχισε νὰ ἀσχολεῖται μὲ τὴ γλῶσσα, φαίνεται ὑπὸ τὴν ἐπίρρεια τοῦ γυμνασιάρχου του Γ. Μανολάκου. Στὸ Πανεπιστήμιο εἶχε, μεταξὺ ἄλλων, ὡς καθηγητὲς τὸν Γεώργιο Ἀναγνωστόπουλο, γλωσσολόγο, καὶ τὸν Κων. Ἄμαντο, ἱστορικὸ τοῦ Βυζαντίου μὲ ἔντονα γλωσσικὰ ἐνδιαφέροντα, καὶ ἀκόμη τὸν Σωκράτη Κουγέα, ἱστορικὸ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀλλὰ Μανιάτη ἀπὸ τοὺς Δολούς, ὁ ὁποῖος παρότρυνε τὸν νεαρὸ Βαγιακάκο νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ Μάνη. Κατὰ τὴν Κατοχὴ ἐργάστηκε ὡς καθηγητὴς στήν ἰδιωτικὴ ἐκπαίδευση.

Διδάκτωρ ἔγινε τὸ 1944 μὲ τὸν καθηγητὴ Βασ. Φάβη. Τὸ θέμα τῆς διατριβῆς του εἶναι χαρακτηριστικὸ: «Συνίζησις καὶ ἐπένθεσις ἐν τῷ γλωσσικῷ ἰδιώματι τῆς Μέσα Μάνης». Ἡ ἐπίδραση τοῦ Κουγέα εἶχε καρποφορήσει.

Τὸ 1945 διορίστηκε συντάκτης στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας, πού διηύθυνε τότε ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἄνθιμος Παπαδόπουλος. Τὸ 1951 πῆγε στὸ Παρίσι γιὰ εὐρύτερες γλωσσολογικὲς καὶ φιλολογικὲς σπουδές. Ἐκεῖ εἶχε τὴν τύχη νὰ ἔχει ὡς καθηγητὲς τὸν M. Lejeune, τὸν P. Chan-

traine, τὸν E. Benveniste, τὸν νεοελληνιστὴ A. Mirambel, τὸν L. Sechan, τὸν R. Flacelière καὶ τὸν A. Bataille, πρόσωπα ἐξέχοντα γιὰ τὴ συμβολὴ τους στὶς ἑλληνικὲς σπουδές, φιλολογία, γλωσσολογία. Τὸ 1967 ἔγινε διευθυντὴς τοῦ Κέντρου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας, θέση στὴν ὁποία παρέμεινε ἕως τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία τὸ 1980.

Οἱ χρονολογίες ποὺ μνημονεύτηκαν εἶναι ἀσήμαντα ὀρόσημα μιᾶς συνεχοῦς ἐπιστημονικῆς πορείας. Ὁ Δικαῖος Βαγιακάκος ὑπῆρξε ἓνας ἀκούραστος ἐργάτης μὲ μόνον σκοπὸ τὴν πνευματικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἄνοδο τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ὑπηρεσιακὴ του θητεία καὶ ἡ κατὰ τὴ διάρκειά της ἐπιστημονικὴ του δημιουργία εἶναι ἡ μία πλευρὰ τοῦ βίου του. Ἡ δράση του στὴν κοινωνία μὲ τὴν ἴδρυση τῆς Ἑταιρείας Λακωνικῶν Σπουδῶν (6 Μαρτίου 1966), ἡ ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ *Λακωνικαὶ Σπουδαί*, τὰ συνέδρια ποὺ ὀργάνωσε κι ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα μετέσχε, οἱ ἀμέτρητες ἱστορικὲς καὶ γλωσσικὲς μελέτες ποὺ δημοσίευσε κι ἀνάμεσά τους πλῆθος βιβλίων γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ γιὰ τὴ Μάνη, τῆς ὁποίας διατηροῦσε ἕως τὸ τέλος τὴν ἰδιαίχουσα προφορά, ἀποτελοῦν τὸ κεφάλαιο ἀπὸ τὸ ὁποῖο θὰ ἀντλήσει κάθε διάδοχος του, κάθε νέος μελετητὴς τῆς ἑλληνικῆς διαλεκτολογίας καὶ τῆς Μάνης.

Ἔως ὅτου γιὰ λόγους ὑγείας ἀναγκαστεῖ νὰ ἀποσυρθεῖ ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ δράση ἦταν τακτικὸς ἐπισκέπτης τῆς Ἑταιρείας, στὴν ὁποία προσέφερε πάντοτε τὰ νέα του δημοσιεύματα καὶ τοὺς τόμους τοῦ περιοδικοῦ *Λακωνικαὶ Σπουδαί*.

Τὸ ἡμερολόγιο ποὺ κρατοῦσε στὸ Μέτωπο κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ Πολέμου δημοσιεύτηκε μὲ ἐπιμέλεια, εἰσαγωγὴ καὶ σχόλια τῆς γυναίκας του Ἑλένης Μπελιᾶ μὲ τίτλο *Ἡμερολόγια Πολέμου καὶ ἀλληλογραφία 1940-1941* (ΣΩΒ, Ἀθήναι 1998). Εἶναι χρήσιμο γιὰ τοὺς νέους νὰ τὸ διαβάσουν. Θὰ γνωρίσουν μιὰ περίοδο φοβερή, στὴν ὁποία ὅμως ὁ ἄνθρωπος ἀποτελοῦσε ἀποφασιστικὸ παράγοντα. Ἦξερε καὶ ἔβλεπε τὸν ἐχθρό του, ἐσωτερικὸ καὶ ἐξωτερικὸ.

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΧΡΗΣΤΟΥ

(1922 - 25 Ιανουαρίου 2016)

Στις 25 Ιανουαρίου 2016 τὸ ἀπόγευμα, ἀπέθανε ὁ ἀπὸ 4 Μαρτίου 1952 ἐταῖρος μας (ΑΜ 173) Χρῦσανθος Χρήστου, μέλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας (1950-1965) καὶ καθηγητῆς τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης καὶ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεώτερης τέχνης τῆς Δύσης στὸ πανεπιστήμιο τῆς Θεσσαλονίκης. Τὸ 1979 μετακλήθηκε στὸ πανεπιστήμιο τῆς Ἀθῆνας καὶ κατέλαβε τὴν ἴδια ἔδρα. Τὸ 1991 ἐξελέγη τακτικὸ μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν στὴν ἔδρα τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης. Πλήθος εἶναι τὰ βιβλία καὶ οἱ μελέτες ποὺ δημοσίευσε γιὰ τὴ δυτικὴ καὶ τὴ νεώτερη ἑλληνικὴ τέχνη, μετὰ τὴ θητεία του στὴν Ὑπηρεσία, πέραν τῶν καθαρῶς ἀρχαιολογικῶν ποὺ εἶχε γράψει ὡς Ἐπιμελητῆς τῶν Ἀρχαιοτήτων.

Μετὰ τὴν ἐξόδιο ἀκολουθία στὶς 28 Ιανουαρίου, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς εἶπε ἐκ μέρους τῆς Ἐταιρείας καὶ τῆς Ἀκαδημίας τὰ ἐξῆς:

«Ἦταν προχωρημένος Σεπτέμβριος τοῦ 1959 ὅταν συνάντησα στὴ Σπάρτη τὸν Χρῦσανθο Χρήστου. Οἱ ἀναμνήσεις μου εἶναι ἀκόμη ἔντονες. Νεώτερος ἐγώ, τὸν γνώριζα ἀπὸ τὶς τὶς πυκνὲς ἐπιφυλλίδες του στὶς ἐφημερίδες καὶ στὰ κατόπιν χρόνια ἀπὸ τὰ βιβλία του. Εἶχε τὸ χάρισμα νὰ μᾶς ἐκπλήττει μὲ τὸν λόγο του καὶ τὰ δημιουργήματά του, ποὺ τὰ γεννοῦσε ἠ γνώση καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ εὐαισθησία του.

Ξεκίνησε ἀπὸ τὰ πατρογονικὰ χόματα τῶν Θεσπιῶν πάνω στὰ ὁποῖα κυριολεκτικὰ μόχθησε. Στρατευμένος διαγωνίστηκε στὴν Ὑπηρεσία. Ἀνήκει στὴ φημισμένη σειρὰ τοῦ '50. Τοποθετήθηκε Ἐπιμελητῆς τῶν Ἀρχαιοτήτων στὴ Θήβα, σὲ χρόνια δύσκολα μετὰ τὸν Πόλεμο καὶ τὴ θύελλα ποὺ εἶχε σαρώσει τὴν Ἑλλάδα. Ἄρχισε μὲ τὴν ἀρχαιολογία τῆς Βοιωτίας. Μᾶς ἔδωσε σημαντικὲς μελέτες καὶ ξεχωρίζει ἐκείνη ἡ μεγάλη γιὰ τὰ Σαραπίεια τῆς Τανάγρας, ὅπου συνταίριαξε τὴν ἱστορία, τὴν ἐπιγραφικὴ καὶ τοὺς θεσμούς.

Ἐξ αἰτίας τῆς ὀλιγανθρωπίας τῆς Ὑπηρεσίας μετακινήθηκε στὴ Λακωνία, στὴ Σπάρτη, τόπο δοκιμασμένο ἀπὸ τὸν Πόλεμο καὶ τὴν Κατοχή, πὺλ ζητοῦσε τὸν ἄνθρωπο πὺλ θὰ ἀνόρθωνε τὰ μνημεῖα τῆς. Ἐμεινε ἐκεῖ μιὰ δεκαετία, μὲ δύο χρόνια σπουδὲς στὸ ἐξωτερικό, ὅπου τὸ πνεῦμα του φορμαρίστηκε σὲ μιὰ νέα μέθοδο καὶ τάξη πὺλ δὲν γνώρισε ἐδῶ στὰ χρόνια τοῦ Πολέμου καὶ τῶν κατόπιν δυστυχημάτων. Μὲ τὴν παρότρυνση τοῦ Ἐρνέστου Langlotz μᾶς ἔδωσε τὴν *Πότνια Θηρῶν*. Ὅσοι τὸν γνώρισαν τότε θαύμασαν τὴν ἔκταση καὶ τὴ θετικότητα τῶν γνώσεών του καὶ τὸ πλησίασμα τῆς τέχνης μὲ κριτήρια ἱστορικοῦ τῆς Τέχνης, ἐνῶ ἔως τότε ὅλοι τὸν γνώριζαν ὡς ἀρχαιολόγο τῆς παλαιᾶς σχολῆς.

Αὐτὲς του οἱ ιδιότητες ὥθησαν τὸ Ἀριστοτέλειο νὰ καινοτομήσει. Πρῶτο ἵδρυσε στὴν Ἑλλάδα ἔδρα τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Νεώτερης τέχνης, ὅπως ἐννοοῦν τὰ πράγματα στὴ Δύση ἀπὸ αἰῶνες τώρα. Μόνος ἄξιος τῆς ἔδρας ἦταν ὁ Χρῦσανθος. Ἐκλέχτηκε σ' αὐτὴν καὶ τὴν τίμησε.

Ἄφησε τὴ Λακωνία, πὺλ τοῦ εἶχε δώσει τόσες χαρὲς, ἀφοῦ μᾶς χάρισε ἀνάμεσα σὲ πολλὰ ἄλλα κι ἓνα βαθυστόχαστο βιβλίο γιὰ τὰ μνημεῖα τῆς Σπάρτης. Στὴ Θεσσαλονίκη ἀφοσιώθηκε στὸ νέο του λειτούργημα, τὴ μύηση τῶν νέων Ἑλλήνων στὴν Τέχνη, πρῶτα πρῶτα τὴν τέχνη τῆς Δύσης, τόσο ἄγνωστη στὴν Ἑλλάδα. Τὴ ζωγραφικὴ, τὴ γλυπτικὴ, τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ νέου κόσμου πὺλ διαδέχτηκε τὸν νεκρὸ ἀρχαῖο. Τὴ δίδαξε σ' ἐκείνους πὺλ μὲ τὴ σειρά τους θὰ γίνονταν δάσκαλοι τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ.

Πέρασε κι ὅλας πᾶνω ἀπὸ μισὸς αἰῶνα ἀπὸ τὴ γνωριμία μας. Τὸν ἀναπλήρωνα στὴ Σπάρτη καὶ εἶχα τὴν τύχη νὰ βρεθῶ ἐκεῖ ὅταν γύρισε ἀπ' ἔξω, καὶ νὰ νὰ τὸν ἔχω γιὰ ἓνα διάστημα προϊστάμενό μου. Ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα μοῦ ἄφησε τὴ διοίκηση καὶ χάθηκε στὶς ἀποθήκες τοῦ μουσεῖου Σπάρτης.

Τριγυρισμένος ἀπὸ τὰ μολυβένια ἐλάσματα καὶ τὶς μάσκες τοῦ ἱεροῦ τῆς Ὀρθίας, ἀπὸ τὰ ἀνάγλυφα τῶν Διοσκούρων, ἔγραφε τὶς ἐπιφυλλίδες του, πὺλ τὶς περιμέναμε κάθε βδομάδα, γιὰ νὰ δοῦμε νέες ὄψεις τῆς Τέχνης. Ἐφυγα κι ἐγὼ ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ἡ φιλία ὅμως καὶ ἡ οἰκειότητα ἀνάμεσά μας ἔμεινε. Ξαναβρεθήκαμε μεγάλοι καὶ οἱ δύο στὴν Ἀκαδημία,

ἐκεῖνος πάντα ὀδηγὸς στὴν Τέχνη, νὰ μᾶς χαρίζει νέα του ἔργα, νὰ μᾶς ἐρμηνεύει τοὺς παλαιοὺς δασκάλους.

Τὴν ἀρχαιολογία ἀπ' ὅπου ξεκίνησε δὲν τὴν ξέχασε. Τὰ ἀγάλματα τοῦ Riace μᾶς τὸ μαρτυροῦν. Μᾶς ἔδωσε τὴν ἐρμηνεία τους μὲ μιὰ γλαφυρὴ ἀνακοίνωση κι ἓνα ὠραῖο καὶ σοφὸ βιβλίο. Στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία τὸν εἶχαμε ἀφωσιωμένο ἑταῖρο, ὁ ἀρχαιότερος ὅλων μας. Εἶχε ἐκλεγεῖ τὸ 1952.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, καὶ μαζὶ ὅλοι ὅσοι σκέπτονται καὶ νοιάζονται τὸν τόπο, τὰ μνημεῖα καὶ τὴν παράδοση, στερήθηκαν ἓναν πνευματικὸ παραστάτη. Ἡ εὐχή μας εἶναι μία: τὸ ἔργο τοῦ Χρυσανθοῦ, ὅπως καὶ πρὶν, νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ καρπίζει στὰ σκοτεινὰ χρόνια ποὺ ζοῦμε».

ΣΥΝΤΟΜΗ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ ΧΡΗΣΤΟΥ

Οἱ δημοσιεύσεις του ἀφοροῦν τὴν εὐρωπαϊκὴ τέχνη ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση μέχρι τὶς μέρες μας, καθὼς καὶ τὴν ἑλληνικὴ τέχνη τοῦ 19ου καὶ τοῦ 20οῦ αἰώνα. Κύρια αὐτοτελεῖ ἔργα:

Ἀρχαία Σπάρτη. Ἱστορία καὶ ὀδηγὸς τοῦ Μουσείου (1960).

Ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια στὸ βάθος (1961).

Γιάννης Σπυρόπουλος (1962).

Ἡ Ἰταλικὴ Ζωγραφικὴ κατὰ τὸν 16ο αἰώνα, 2 τόμοι (1971-1972).

Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ζωγραφικὴ στὸν 15ο αἰώνα (1975).

Ἡ Ζωγραφικὴ τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα Α' (1976), Β' (1978), Γ' (1981).

Ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ζωγραφικὴ τοῦ δέκατου ἑνατου αἰώνα (1983).

Σύντομη ἱστορία τῆς Νεότερης καὶ Σύγχρονης Κυπριακῆς Τέχνης (1983).

Ἡ Ἑλληνικὴ Ζωγραφικὴ 1832-1922 (1981).

Ἡ Ἑλληνικὴ Γλυπτικὴ (1983).

Τὸ Ἀρχοντικὸ τῆς Ἀγροτικῆς Τράπεζας (1985).

Greek Artists Abroad (1988).

Ἡ ἀγροτικὴ ζωὴ στὴν Τέχνη (1989).

Τὸ ὄρεινὸ τοπίο στὴν Ἑλληνικὴ Ζωγραφικὴ (1991).

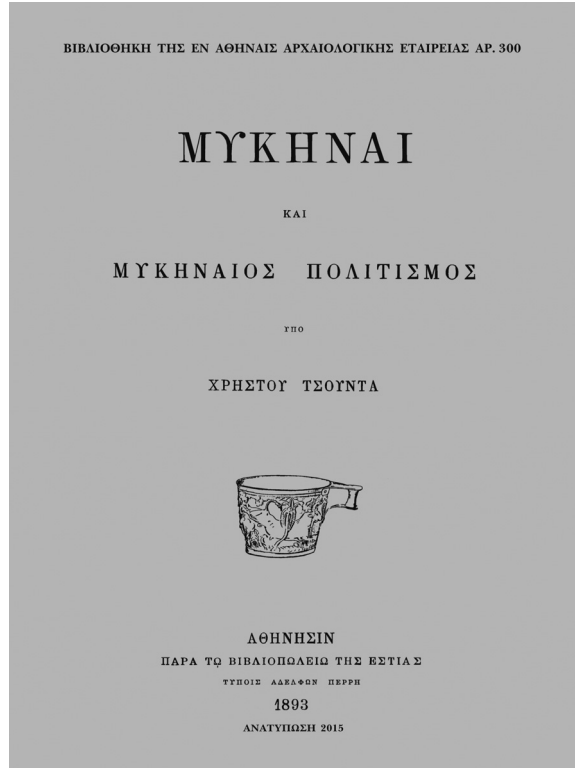
- Ἡ θάλασσα στήν Ἑλληνική Ζωγραφική (1992).
 Εἰσαγωγή στήν τέχνη, Α΄: Ἀρχιτεκτονική πλαστική (1987), Β΄: Ζωγραφική, Χαρακτική, Σχέδιο (1988), Γ΄: Νεοελληνική Χαρακτική (1989).
 Ἐθνική Πινακοθήκη. Ἑλληνική Ζωγραφική, 19ος-20ὸς αἰώνας (1992): Νεοελληνική Χαρακτική (1994).
 Ζωγραφική τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, Ἑλληνική Τέχνη (1996).
 Ἡ Ἑλληνική Ζωγραφική στὸν 20ὸ αἰώνα Α΄ (1999), Β΄ (2001).
 Ἡ Ἰταλική Ζωγραφική τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰώνα (2000).
 Ἡ Ζωγραφική τοῦ 17ου αἰώνα. Τὸ Μπαρόκ (1986).
 Ὁ Μῦθος τοῦ Προμηθέα καὶ ὁ ζωγραφικὸς διάκοσμος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (2003).
 Περικλῆς καὶ Ἐφιάλτης, Τυραννοκτόνοι. Οἱ ἀνδριάντες τοῦ Ριάτσε. Τέχνη καὶ Ἱστορία (2004).
 Ἡ ζωφόρος τῶν Προπυλαίων τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (2005).
 Ἡ Τέχνη σήμερα. Προβλήματα, κατευθύνσεις, χαρακτηριστικὰ καὶ προοπτικὲς (2006).
 Ρέμπραντ φὰν Ράιν. Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο μιᾶς μεγαλοφυΐας (2008).
 Ἡ ἱστορία ὡς τοπογραφία. Τὰ ἑλληνικὰ τοπία τοῦ Κάρλ Ρότμαν (2009).
 Πῶλ Σεζάν (1839-1906). Ἀπὸ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν διατυπώσεων τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰώνα σὺς ἀφειτηριὲς τῶν ἀναζητήσεων τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα (2010).
 Τζιορτζιόνε. Ἀφειτηρία τῆς νεότερης τέχνης – Πεντακόσια χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του (2011).
 Ντιέγκο Ροντριγκεθ νιὲ Σίλβα ἰ Βελάσκεθ (1599-1660). Ἡ ἰσπανικὴ φωνὴ τῆς εὐρωπαϊκῆς τέχνης (2012).
 Ἄλμπρεχτ Ντύρερ (1471-1528). Ἡ γερμανικὴ φωνὴ στήν εὐρωπαϊκὴ τέχνη (2013).
 Γιὰν Βὰν Ἄικ (περ. 1395-1441). Ἀφειτηρία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀναγέννησης (2015).

ΔΩΡΕΑ

Ἡ ἀκαδημαϊκὸς κυρία Χρῦσα Μαλτέζου προσέφερε χρηματικὸ ποσὸν γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς Ἑταιρείας.

ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΣΟΥΝΤΑ

**ΜΥΚΗΝΑΙ
ΚΑΙ
ΜΥΚΗΝΑΙΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

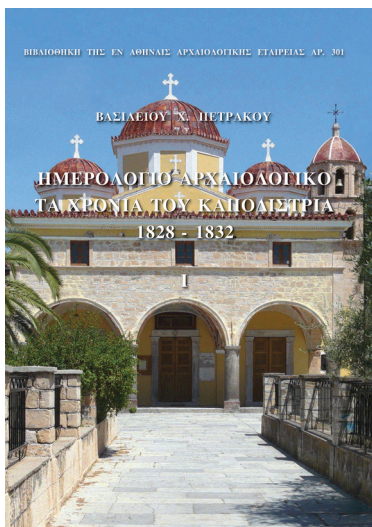
1. Εισαγωγή.	6. Θρησκεία.
2. Ἡ πόλις τῶν Μυκηνῶν.	7. Τέχνη - Χρονολογία.
3. Ἄνακτορα. Οἰκίαι ἰδιωτῶν	8. Μυκηναῖοι λαοί.
4. Ἐσθῆς καὶ ὄπλα.	9. Ἐπίλογος.
5. Τάφοι.	

Σχήμα 17×24 ἐκ.

Διατίθεται σὴν Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρείᾳ, Πανεπιστημίου 22, Ἀθήνα 106 72,
τηλ. +30210 3647585 • Fax +30210 3644996 • bookstore@archetai.gr • www.archetai.gr
Ἀποστέλλεται ἐπίσης ἐπὶ ἀντικαταβολῇ, κατόπιν παραγγελίας.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

**ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ
ΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ
1828-1832**

Σχήμα 17×24 εκ.

Διατίθεται στην 'Αρχαιολογική' Εταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Αθήνα 106 72,
τηλ. +30210 3647585 • Fax +30210 3644996 • bookstore@archetai.gr • www.archetai.gr
'Αποστέλλεται επίσης επί αντικαταβολή, κατόπιν παραγγελίας.